

REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

**UNITAT DE FUR I TRIBUNAL DE LES AIGÜES.
UN EIXEMPLE DE RESISTÈNCIA VALENCIANA**

DISCURS LLEGIT EL DIA 17 DE DECEMBRE DE 2014 EN LA SEUA
RECEPCIÓ COM A ACADÈMIC DE NÚMERO PER

L'ILM. SR. EN. JOSÉ BONET NAVARRO

I CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO DE LA REAL
ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA

ILM. SR. EN DANIEL SALA GINER

REAL ACADÈMIA DE
CULTURA VALENCIANA

VALÈNCIA 2014

© De los textos, José Bonet Navarro y Daniel Sala Giner

ISBN: 978-84-96068-30-8

D. L.: V-2963-2014

Imprime:

Imprenta Nácher, S. L.

Milagro, 7 · 46003 Valencia

Tel. 96 392 27 59

nacher@imprentanacher.com

ÍNDIX

UNITAT DE FUR I TRIBUNAL DE LES AIGÜES. UN EIXEMPLE DE RESISTÈNCIA VALENCIANA	5
I. PRELIMINAR	5
II. EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES, D'ORIGINE DESCONEGUT PERO INDUBTABLEMENT ANTIC	9
III. UNA SUPERVIVÈNCIA TAN LONGEVA COM POC PACÍFICA. REPÀS ALS PRINCIPALS AVATARS FINS A L'UNITAT DE FUR EN ÉPOCA CONSTITUCIONALISTA	20
1. Algunes tensions i conflictes en uns altres poders en l'època foral	20
A) Principals episodis i decisions adoptades en la seua conseqüència	20
a) Supressió del càrrec de sobreseguir pel Rei Pere I	21
b) Privilegi LXXXIX del Rei Jaume II, donat en Tortosa, el 8 d'abril de 1318	21
c) Privilegi CXXX del Rei Jaume II, donat en València, el 1 de maig de 1321	22
d) Privilegi CXXVI del Rei Jaume II, donat en Barcelona, el 18 d'agost de 1326	23
e) Privilegi del Rei Pere II, donat en València, el 3 de maig de 1339	24
f) Fur XLI de la Rúbrica de Servituts donat en 1510 pel Rei En Ferran	24
B) La relativa pero rellevant importància dels primers conflictes coneguts que patí el Tribunal de les Aigües	24
2. L'abolició dels furs i privilegis pel decret de nova planta	28
3. Uns altres episodis significatius	31
IV. EL PRINCIPAL PERILL PER A LA SUBSISTÈNCIA DEL TRIBUNAL: L'UNITAT DE FUR	31
1. La "unitat de fur" o "principi de l'unitat jurisdiccional"	35
A) El reconeixement de l'unitat de fur en els diferents instruments normatius	35
a) En les constitucions espanyoles	35
b) En unes altres disposicions de rang inferior: conseqüències i reaccions jurídiques front a l'inicial inconstitucionalitat i illegalitat del Tribunal de les Aigües	37
B) El doble significat del principi d'unitat jurisdiccional en l'ordenament constitucional actual	42
a) L'unitat de fur com a poder organitzador únic de la jurisdicció	43
b) L'unitat de fur com a principi d'organització de la jurisdicció	44
c) Actuals excepcions al principi de l'unitat jurisdiccional	46
2. Inconstitucionalitat i illegalitat transitòria del Tribunal de les Aigües de València conseqüència de la "unitat de fur"	48
3. L'última prova de supervivència: el manteniment del caràcter tradicional i consuetudinari	52

V. ALGUNES RAONS QUE PERMETEN JUSTIFICAR LA RESISTÈNCIA DEL TRIBUNAL DE LES AIGÜES.....	55
1. Algunes característiques generals favoridores per a la subsistència del Tribunal.....	55
2. Les ventages del procés davant el Tribunal de les Aigües segons la principal doctrina	57
3. La subsistència del Tribunal de les Aigües conseqüència d'un procés que permet alcançar la veritat	62
A) La busca de la veritat en la fase instructora o preparatòria	64
B) La busca de la veritat en la fase de juí oral.....	66
a) Intervenció judicial en la declaració de les parts, i en la pràctica de la prova testifical i pericial	67
b) Intervenció judicial en la “visura” o reconeiximent judicial	68
c) Intervenció judicial en les diligències finals o “per a millor proveir”	69
4. La subsistència del Tribunal de les Aigües gràcies a la tenacitat i constància dels seus integrants	71
VI. CONSIDERACIÓ CONCLUSIVA	73
VII. BIBLIOGRAFIA CITADA.....	75
VIII. CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO DE LA REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA ILM. SR. EN DANIEL SALA GINER	81

UNITAT DE FUR I TRIBUNAL DE LES AIGÜES.

Un eixemple de resistència valenciana

Excelentíssim Senyor Decà de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana.

Excelentíssimes i Ilustríssimes Senyores i Senyors Acadèmics,

Digníssimes autoritats,

Senyores i senyors:

I. PRELIMINAR

El Dret Processal se referix a una part de l'ordenament jurídic relatiu a la solució de conflictes jurídics per part de la jurisdicció, açò és, pels òrguens jurisdiccionals eixercint el seu poder, a través del procés i en motiu de l'eixercici del dret d'acció. Com la jurisdicció és una de les manifestacions de la sobirania de l'Estat, l'article 149.1.5ª de la Constitució espanyola (en avant CE) atribuïx a l'Estat la competència exclusiva sobre la matèria relativa a la que denomina "Administració de Justícia". Per això, és precisament el propi Estat espanyol qui assumix a través del Poder Legislatiu, del Consell General del Poder Judicial, del Govern o de l'Administració, els aspectes rellevants relatius a la configuració i govern de la jurisdicció. No obstant, les Comunitat autònomes poden assumir, com de fet han assumit, llimitats poders que les permeten participar en la configuració de l'organització judicial estatal i en la seua gestió per mig de l'atribució d'algunes potestats legislatives per mig de la concessió de competències reglamentàries o eixecutives¹.

---

¹ Com recorda JUAN SÁNCHEZ, R., "Aspecto gubernativo de la organización judicial", en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns atres), Thomson-Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 232-3, en base en els arts. 152.1, II CE i 35 LOPJ, per mig de llei autonòmica se podrà

Este caràcter essencialment estatal del Dret Processal, sense perjudi d'alguna possible competència residual a favor de les comunitats autònomes, dificulta considerablement el seu enllaç en algun aspecte rellevant per a la cultura valenciana. No obstant, l'inicial dificultat se veu superada quan es tracta del Tribunal de les Aigües de la Vega de València. En efecte, este orgue, reconegut de forma indiscutible com jurisdiccional en l'art. 19.3 de la Llei orgànica del Poder Judicial (en avant LOPJ) en relació en l'article 125 de la CE i l'article 36.1.3 de 'actual estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana, pot ser considerat com un orgue de l'Estat, puix la jurisdicció ya sabem que és una potestat de caràcter fonamentalment estatal. No obstant, igualment pot afirmar-se la seua indiscutible valenciania en atenció, entre unes altres coses, al seu àmbit territorial, llimitat a una reduïda part de la Comunitat Valenciana, concretament la denominada "Vega de València"; al seu aspecte subjectiu, integrat per regants majoritàriament –per no dir, exclusivament– valencians; a importants aspectes jurídics, en tant apliquen ordenances i costums elaborats per les comunitats de regants subjectes al propi Tribunal, ubicades en l'àmbit territorial valencià indicat, i pels seus integrants, també valencians de fet; i, en fi, al seu aspecte cultural, a l'arreglar, en una llarga llabor de carreig, elements rellevants per a la cultura valenciana com, entre uns altres, l'idiosincràsia i el caràcter dels agricultors valencians, i l'us de la llengua valenciana en les actuacions orals que el configuren.

---

determinar la capitalitat dels partits judicials i fins el partit judicial en el que han de tindre la seua seu aquelles Seccions de les Audiències Provincials, els Jujats de lo Penal, els Jujats de lo Contenciós-administratiu, els Jujats de lo Social i els Jujats de Menors que estenguen el seu eixercici de la potestat jurisdiccional a un àmbit territorial inferior o superior al d'una província (art. 8.2 de la Llei de Demarcació i Planta Judicial). Aixina mateix, alguns estatuts d'autonomia, com el de la Comunitat Valenciana, atribueixen als seus respectius Governos autonòmics, a través de les denominades "clàusules subrogatòries", aquelles competències que en matèria d'Administració de Justícia la LOPJ reconeix a l'Eixecutiu estatal. D'eixe modo, tindran competències reglamentàries i eixecutives principalment en el desenroll de la LOPJ (Disposició Adicional 1a.2 LOPJ); la selecció, formació, gestió i potestat disciplinària respecte del personal al servici de l'Administració de Justícia (art. 471 LOPJ); la provisió als jujats i tribunals dels mijos materials i personals precisos per al desenroll de la seua funció en independència i eficàcia (art. 37.1 LOPJ); i l'organització de l'oficina judicial en els aspectes que no siguen competència del Govern estatal (art. 436.3 LOPJ), i en particular els servicis comuns d'estes (art. 438.3 LOPJ).

L'estudi del Tribunal de les Aigües de València, per tant, permet posar en comú dos matèries en principi tan dispars com són el Dret Processal i la cultura valenciana. Matèries encara més imbricades quan l'estudi sobre este singular orgue jurisdiccional permet besllumenar la seua férrea resistència davant vents i marees de diversa índole i, sobretot, front al principi d'unitat jurisdiccional generalisat per un fenomen constitucionaliste que el dugué a patir periodos de falta de cobertura llegal, quan no directament d'inconstitucionalitat. Resistència que, en alguns aspectes, pot servir de magnífic referent a l'hora de defendre els valors culturals i polítics dels valencians i valencianes.

Per esta raó se presenta idòneu el tema “Unitat de fur i Tribunal de les Aigües: un eixemple de resistència valenciana” per al present discurs d'ingrés en la Real Acadèmia de Cultura Valenciana. Partint de l'indubtable antiguetat del Tribunal de les Aigües, primera evidència de la seua llegendària resistència, podem observar com en la seua longeva vida ha patit innumerables avatars històrics: des de la cristianisació, passant per variades tensions i conflictes en l'època foral, l'abolició dels furs pel decret de nova planta, i conflictes i guerres diverses, fins a la generalisació de l'unitat de fur, que posà al milenari Tribunal a la vora de la derogació. Despuix d'açò estarem en òptimes condicions per a encontrar l'explicació i justificació de la resistència del tribunal de les Aigües de València que, en la meua opinió, es troba en el seu bon fer aixina com, sobretot, en la voluntat férrea i constant, dels regants valencians. I aplegats ad este punt, esta resistència potser puga servir de model o eixemple per a defendre els valors valencians, culturals i polítics, front als molts vents i marees que solen assotar.

Pero ans de desenrollar este tema en el present discurs, conforme el paràgraf segon de l'article catorze dels Estatuts de la Real Acadèmia de Cultura Valenciana, deurà fer-se un breu elogi dels mèrits de l'Acadèmic a qui succeïxca. En este cas, es tracta d'En Salvador Vila Soria, elegit en la Junta

General Ordinària del dia 20 de decembre de 2007 per a ocupar la vacant d'acadèmic que deixara Francisco José León Tello en la medalla número 35, i que llegí magistralment el seu discurs d'ingrés en decembre de 2011 en el títol "De Mislata a València, un passeig evocador".

Salvador Vila Soria cursà estudis de Bachillerat en les Escoles Pies de València i d'Aparellador en l'Escola de Barcelona. Des d'aquell moment, als 21 anys, s'establí pel seu conte com a promotor-constructor. I d'esta manera, ha promogut entorn a quinzemil vivendes residencials, per les que ha rebut diversos reconeiximents i premis de qualitat. I com a millor elogi dels seus mèrits es poden destacar, entre els molts càrrecs de la seua responsabilitat, els següents:

- President de l'Associació de Promotors i Agents Urbanisadors de València de 2005 a 2011.
- Vicepresident de la Fira Urbe Immobiliària Urbe Desarrollo des de la seua fundació en 2001.
- Membre de la Fundació Valenciana d'Estudis Alvançats.
- Membre de la Fundació de la Comunitat Valenciana per al Mig Ambient des de 2006.
- Membre de la Fundació Comité Espanyol dels Coleges del Món Unit.
- Membre des de 1982 del Rotary Club de València, del que fon president en l'any 1993-1994.
- Membre de la Real Orde de Cavallers de Santa Maria del Puig des de 1993.
- Membre de l'Associació Valenciana d'Empresaris (AVE).

I una vegada complida la previsió estatutària, procedix desenrollar l'esquema del discurs tal i com s'ha alvançat llínees arrere.

II. EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES, D'ORIGINE DESCONEGUT PERO INDUBTABLEMENT ANTIC

El Tribunal de les Aigües de València indubtablement és antic. I esta mateixa antiguetat es presenta com la primera mostra de la seua secular resistència per a sobreviure a pesar del temps. No obstant, l'alcanç exacte de la seua antiguetat es desconeix a ciència certa puix no s'ha conseguit demostrar el moment concret del seu naiximent. Com afirma BORRULL Y VILANOVA², el seu orige es manté ocult darrere de “denses boires”. I per tal motiu, solament cap opinar sobre el seu possible naiximent a resultes de l'imaginació³ o, en el millor dels casos, en térmens de provabilitat o de lògica.

En general, zones en una adequada orografia, acompanyades de l'existència d'un riu que cíclicament patix creixcudes, poden ser aptes per a l'agricultura⁴, puix les seues aigües aporten la necessària humitat i fertilitat. Si, además, fora possible mantindre controlada dita humitat, l'inicial aptitud es convertiria en idoneïtat, sobretot quan transcórreguen també periodos més o manco dilatats de sequia. D'eixe modo, no resulta casual que, d'orígens remots, i fruit d'una constant evolució, en determinades zones, sobretot del mediterràneu espanyol i principalment en zones de l'actual Comunitat Valenciana i de Múrcia, es crearen uns sistemes hidràulics per al rec de zones

---

² Afirma literalment BORRULL Y VILANOVA, F. X., *Tratado de la distribución de las aguas del Río Turia y del Tribunal de Acequeros de la Puerta de Valencia*, València, Imprenta de D. Benito Monfort, 1831, p. 158, que “por mas que se examinen las historias así Sarracenas como Españolas que se han publicado, no se encontrará noticia alguna del Príncipe que instituyó este Tribunal; ni el erudito Casiri habla de ello, ni otro escritor se ha dedicado á averiguarlo; con todo pondré algunas reflexiones que se me han ofrecido, por si pueden empezar á desvanecer las densas nieblas que lo ocultan”.

³ SALA GINER, D., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, València, p. 152, atribueix a la “intuitiva y fecunda imaginación” del cronista GASPAS ESCOLANO el mèrit de ser el primer en fer referència a l'aspecte i orige dels regadius de l'horta dels voltants de la ciutat de València, atribuint “el célebre y renombrado Tribunal de los acequeros, llamado comúnmente de las aguas... al mismo Abderrahman ó mas bien á su hijo Alhakem”.

⁴ Bon exemple és l'històrica fertilitat del riu Nil, fins al punt que el seu cicle determina el del cultiu. Aixina, l'inici de la creixcuda “ajet o akhet” és el de repòs; la fi de la creixcuda “peret”, el de llaurar i sembrar; i, per últim, la collita o “shemu”.

molt fèrtils en comparació en les de secà⁵. Aixina ocorregué en la Vega de València conseqüència de la seua particular orografia i per un riu com el Túria que venia acompanyat alternativament tant de riuades com d'uns atres periodos més o manco dilatats de sequia⁶.

El sistema hidràulic se dissenyà igualment per a permetre la repartició en la distribució de l'aigua. I la seua mateixa existència impon la necessitat d'establir criteris equitatius per a l'aprofitament per tots els beneficiaris. Donada la seua relativa complexitat i la condició humana dels implicats, estos criteris de repartició podran ser eventualment incomplits o, a lo manco, generar dubtes interpretatius en la seua aplicació. Per eixe camí ya tenim servit el conflicte i, front ad este, la necessitat d'establir mecanismes per a la seua solució. Aixina, en bones dosis de lògica, afirma GUILLÉN RODRÍGUEZ DE CEPEDA⁷, que *“el Tribunal, si no coetáneo, debió ser inmediatamente posterior al establecimiento del sistema de riegos de nuestra huerta”*. I en idèntica lògica este mateix autor arriba a sostindre que l'orige del Tribunal de les Aigües de la Vega de València pot aplegar a ser “provablement” romà, si be configurat pel temps i sobretot per la llarga dominació dels àraps.

Sense cap ànim d'exhaustivitat ni erudició, pot dir-se sobre este “provable” orige romà que, efectivament, la ciutat de València fon de fundació

---

⁵ Açò permeté reduir en cert grau les penalitats pròpies de la vida rural i, en conseqüència, la possible conflictivitat social derivada. Paralelament favorí la promoció d'una irreal image de l'horta i dels agricultors que emmaixquerava la durea i precarietat de l'economia dels llauradors, i fins un bon número d'injustícies socials.

⁶ Com indica VALIÑO ARCOS, A., “Aguas y conflictividad en el mundo antiguo: a propósito de la génesis del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 31-2, *“estamos ante una institución singular que se distancia del modelo general programático de colonización, sea del pueblo romano que del árabe, lo que a primera vista daría una inusitada importancia a las condiciones ambientales existentes en territorio valenciano en cuanto desencadenantes del nacimiento del Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia”*.

⁷ GUILLÉN RODRÍGUEZ DE CEPEDA, A., *El Tribunal de las Aguas de Valencia y los modernos jurados de riego*, València, Establecimiento Tipográfico Domenech, 1920, pp. 18 i 39.

romana, al marge de possibles assentaments previs per uns altres pobles⁸; i que, en general, este poble s'ocupà tant de l'activitat agrícola com de l'organització i control de l'aigua. Ara be, sense perjudi de possibles constatacions arqueològiques o documentals, fins a la data no consten fonts, senyes ni element de pes suficient que permeten afirmar que l'activitat agrícola romana en la Vega de València es basava significativament en el regadiu. I resulta destacable l'inexistència de constatacions arqueològiques significatives o documentals sobre un més o manco incipient sistema hidràulic per al regadiu en aquell període, sobre els conflictes que este poguera haver generat i, en especial, sobre un acontentiment tan rellevant des d'un punt de vista jurídic com la creació, existència o funcionament d'un orgue per a la seua solució en aquella època⁹.

---

⁸ Com senyala VALIÑO ARCOS, A., "Aguas y conflictividad en el mundo antiguo: a propósito de la génesis del Tribunal de las Aguas", *cit.*, p. 32, "el privilegiado emplazamiento de la ciudad de Valencia y la benignidad de las condiciones climatológicas de su entorno vienen ampliamente testimoniadas en la historiografía de la Antigüedad, que no olvida el paso y asentamiento en nuestras tierras de otros pueblos como los iberos, los fenicios, los griegos y los cartagineses".

⁹ SALA GINER, D., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, *cit.*, pp. 150-1, encara que inicialment partix de que "posiblemente existiera en tiempo de los romanos alguna institución que dirimiera los conflictos de aguas", reconeix que "no hay muchos argumentos, aparte de los puramente toponímicos, que pudieran darnos alguna luz sobre los regadíos y remontar el origen de nuestras acequias al tiempo del Imperio". És més, senyala, "si Roma hubiera sido la autora... hubieran sobrado documentos y testimonios sobre una organización tan pormenorizada y perfecta... máxime en un pueblo de carácter tan esencialmente jurídico como fue el Romano". I, si en això no fora suficient, conclou posant en evidència que "el carácter consuetudinario y oral del Tribunal de las Aguas, dista mucho de la práctica jurídica del pueblo romano que nunca hubiera dejado de escribir amplio y pormenorizado código en el que apoyarse los jueces para dictar sus sentencias recta y justamente". En línia similar, CASINOS MORA, F. J., "La auctoritas y el Tribunal de las Aguas", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coord.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, p. 72, sobre l'origen romà del Tribunal afirma que "resulta difícilmente sostenible. Efectivamente, sin entrar a valorar ahora cuestiones de tipo procedimental, ni las relativas al modelo de propiedad de la tierra, a la naturaleza jurídica y titularidad de los recursos hídricos o a los tipos de cultivo y su régimen de explotación en Roma, que exceden de los límites de este trabajo, lo cierto es que ya la propia figura de un órgano colegiado jurisdiccional constituido por individuos particulares propietarios de tierras y que carecen de la condición de magistrados, cargos o funcionarios públicos para la resolución de litigios, relativos exclusivamente a la distribución de las aguas corrientes entre los distintos predios de la vega de un río o de una cierta demarcación, sería completamente anómala en derecho romano, no encajaría tampoco con ninguna de las magistraturas romanas conocidas y ni siquiera con las modalidades romanas de arbitraje, naturaleza que por cierto no tiene, a mi juicio, el Tribunal de las Aguas, como mínimo en los términos en que fue concebido el arbitraje en derecho romano".

Aixina i tot, se presenta verosímil que foren precisament els romans qui posaren la primera pedra de l'ingent obra hidràulica¹⁰. És més, crítics en l'orige àrap¹¹, no falten veus que encara sostenen l'orige romà i inclús anterior del sistema de regadius i del Tribunal, degut entre unes atres coses a la constatació de l'existència de rec i normativitat en el sur de França, prèviament a la mateixa existència del poble àrap¹². No obstant, com evidencia SALA¹³, ni en l'època visigoda pot trobar-se referència alguna a l'existència d'un sistema de recs existent en València.

Pel contrari, contem en elements de convicció sobre l'existència del sistema hidràulic valencià i d'un sistema per a la resolució de conflictes en l'època àrap. Precisament els primers documents de l'Archiu del Regne de València se referixen a un pleit sobre aigües entre les alqueries de Torox (Torres Torres) i Qars (partida de Càrcer). Datat alguns anys abans de la

---

¹⁰ Afirmar GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 31, que els romans “no solo fomentaron y desarrollaron la agricultura, sino que conocieron también la aplicación del agua para el cultivo de las tierras y su conducción por medio de canales y acueductos... y aún que ellos fueran los que dejaran puesta la primera piedra y esbozado el plan de la monumental obra... no fue el pueblo romano el autor de ese sistema de riegos en la forma que lo encontró D. Jaime I y ha llegado hasta nosotros”. I el mateix autor i obra, pp. 44-5, indica que “es muy creíble que los árabes encontraran puesta la primera piedra de la monumental obra de nuestros riegos, y que su trabajo se redujese a desarrollar y ampliar lo que habían encontrado comenzado; es también muy posible que, tomando por base las enseñanzas de los naturales del país, fueran ellos sus creadores”.

¹¹ MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “La elaboración de la Ley de Aguas de 1866”, en *Revista de Administración Pública*, núm. 32, 1960, p. 49, defén el possible orige del sistema d'aigües romà i inclús anterior, i critica l'orige àrap argumentant que és resultat de “obra de acarreo” en principis procedents de distints orígens, que la dominació àrap deixara impronta no és d'estranyar, pero “quedaría siempre por determinar si ese impacto fue obra de los propios árabes o de la población española que subyacía a los mismos”, on se diu que hi hagué més influència àrap no és precisament a on la dominació fon més duradora sino “las que ya tenían, por permitírselo así su propia naturaleza, un sistema de riego organizado con anterioridad a los mismos”.

¹² MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “La elaboración de la Ley de Aguas de 1866”, cit., p. 49, i també MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “Reflexiones sobre los Jurados de Aguas”, en *La protección jurídica del ciudadano (Procedimiento administrativo y garantía jurisdiccional). Estudios en homenaje al profesor Jesús González Pérez, I*, (coor.: MARTÍN-RETORTILLO), Civitas, Madrid, 1993, p. 231, nota 30.

¹³ SALA, *El Tribunal...*, cit., p. 151. No obstant, el mateix autor (p. 156), menciona que arabistes com HUICI i RIBERA TARRAGÓ reconeixen que “el sistema de la huerta valenciana y de todo el Levante era una creación social indígena y no obra de los árabes, pues era indudable la existencia de riego anteriores a la llegada del Islam”, sense perjuí de que, tal i com ha aplegat als nostres dies “es obra de la cultura islámica”.

conquesta pel Rei En Jaume I, en el mateix es constaten normes de rec d'orige islàmic que encara perduren fins als nostres dies¹⁴. Per una altra banda, és lloc comú acodir al fet que, finalisada la conquesta de València en 1238, en el fur XXXV se confirmen tots els privilegis dels que gojaven els regadius en temps de la València musulmana “segons que antigament es e fo establít e acostumat en temps de serrahins”. Per tant, front a les incertituts de la seua existència anterior, és patent que en esta época àrap ya existia tant un sistema hidràulic, com normes de repartició, conflictes i orgue i instrument per a la resolució dels mateixos en esta matèria, i en eixe sentit, que poguera existir ya un “Tribunal de les Aigües de València”.

Ara be, lo anterior no significa que dit orgue per a la resolució de conflictes es corresponga exactament en el que coneixem en l'actualitat¹⁵, al marge que en l'actual Tribunal de les Aigües de València podem encontrar més o manco influències àraps en la seua configuració, organització i funcionament. De fet, bons exemples d'estes influències àraps són el fet de reunir-se davant una catedral que anteriorment fora mesquita; la celebració en dia dijous, que és l'últim dia ans del festiu; i precisament a les dotze del migdia, hora que, per als mahometans, significa el canvi del dia¹⁶. Tot açò pot ser considerat indiciari per a defensar el seu orige àrap, pero no crec que aplegue a resultar concloent. És més, alguns de tals indicis són circumstancials i fins, en la meua opinió,

---

¹⁴ SALA, *El Tribunal...*, cit., pp. 156-7.

¹⁵ En el document adés mencionat no se referix a la Vega de València i, en ell, la solució ve imposta pel “alcadí” (Abul Hazen Aben Fath, jure de Morvedre) i el “alfaquí” (Mahomat Ben Habez, assessor).

¹⁶ GINER BOIRA, V., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, 960-1960, València, 1960, p. 9. I en el mateix sentit, uns altres autors mantenen este orige àrap, com PÉREZ PÉREZ, E., “El Tribunal de las Aguas de Valencia, heredado de los árabes”, en *Homenaje al profesor Juan Roca Juan*, Universidad de Murcia, Murcia, 1989, pp. 683-5; o GIMÉNEZ DE LA CUADRA, G., “El Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *La Toga*, novembre 2011-març 2012, pp. 58-9. En qualsevol cas, l'influència àrap és comunment acceptada encara que no se descarta una major antiguetat. Aixina, per exemple, afirma ARBIOL MUÑOZ, V., “El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia”, en *Derechos civiles en España*, V, (dirs.: BERCOVITZ i MARTÍNEZ-SIMANCAS), Cizur Menor, Aranzadi, 2000, p. 3224, que “probablemente, el Tribunal de las Aguas surgiera en tiempos de Roma... en cualquier caso, tal y como llega hasta nosotros, resulta un legado del pueblo árabe”.

merament casuals. Per eixemple, els síndics no sempre s'han reunit exactament a les dotze puix, com constata MASCARELL¹⁷, se conserven en la Secretaria del Tribunal paperetes de citació a les onze i mija¹⁸.

Efectivament, l'orige del Tribunal de les aigües de València s'oculta darrere de boires tan denses que difícilment van a ser aclarides, excepte descobriments tan poc provables com, per un atre costat, innecessaris per a sostindre el consens sobre lo que ara interessa destacar: la seua gran antiguetat¹⁹. Personalment, i com nou eixercici d'imaginació i alguna lògica, se me fa difícil concebre un Tribunal de les Aigües exactament tal i com el coneixem en els nostres dies, funcionant abans o inclús pos despuix de la conquesta cristiana pel Rei En Jaume. Diversament, crec que en realitat la seua creació fon, en paraules de MARTÍN-RETORTILLO²⁰, "*obra de acarreo*", integrat per diversitat d'elements que foren introduïts i adaptats paulatinament en el devindre del temps en moltes diverses èpoques. Aixina, quan més nos retrotragam en el temps, menors identitats o coincidències cabrà encontrar en el Tribunal de les Aigües tal i com el coneixem en els nostres dies.

---

¹⁷ MASCARELL NAVARRO, M^a. J., "El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su proceso juridico", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (TARIN i SALA), València, Javier Boronat, 2^a ed., 2010, p. 28.

¹⁸ De fet, indicava GALÁN, F., *Tratado de legislación y jurisprudencia sobre aguas y de los tribunales y autoridades*, València, Imprenta de Jose Rius, 1848, p. 101, que "*se reúne el Tribunal entre once y doce de la mañana*".

¹⁹ Sobre el Tribunal de les Aigües i en particular sobre els seus orígens, entre unes atres citades en este treball, convindria una llectura d'obres com la de BORRULL Y VILANOVA, F. X., *Tratado de la distribución de las aguas del Río Turia y del Tribunal de Acequeros de la Puerta de Valencia*, cit. JAUBERT DE PASSÁ, E. J., *Canales de riego de Cataluña y Reino de Valencia*, (trad.: FIOL), Sociedad Económica de Amigos del País, València, 1844, pp. 482 i ss. GLICK, T. F., *Irrigation and Society in medieval Valencia*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970 (*Regadío y sociedad en la Valencia medieval*, trad.: ALMOR, Del Cenja al Segura, València, 1988). LÓPEZ GÓMEZ, A., "El origen de los riegos valencianos. Los canales romanos", en *Cuadernos de geografía*, 15, 1974, pp. 1-24. GRAULLERA SANZ, V., "Un derecho milenariego vigente (El Tribunal de las Aguas de Valencia)", en *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 67, 1997, pp. 1505-6. També, PELLICER, J. E., "El Tribunal de las Aguas de Valencia", en *Catalonia*, núm. 45, 1996, pp. 14-6. FAVRETTO, Ch., "El Tribunal de las Aguas: Mito y evolución reciente", en *Braçal*, núm. 28-29, 2004, pp. 195-200.

²⁰ MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., "La elaboración de la Ley de Aguas de 1866", *cit.*, p. 49.

La genètica i la biologia són tossudes. Des dels inicis, el ser humà ha necessitat l'aigua. En el temps, anà aprofitant-la per a l'agricultura, especialment en aquells llocs més adequats. En la Vega de València se donaven les condicions idònees per a l'extensió d'este aprofitament: orografia adequada, clima en periodos caracterisats per les altes temperatures, i ocasionalment en èpoques de fortes pluges i unes atres de sequia. L'aprofitament requeria una distribució equitativa, relacions socials, per tant, en algun moment es tingueren que generar conflictes i, en conseqüència, la necessitat d'establir formes o sistemes per a la seua solució. D'esta necessitat és com germinà en èpoques remotes el sistema de solució de conflictes, el Tribunal de les Aigües en suma, encara que fora en forma embrionària i, en tèrmens comparatius, fins potser irreconeixible. I este embrió anà formant-se paulatinament, adaptant-se al context històric i a mida que anava augmentant tant l'us comú de l'aigua com els conflictes i la necessitat de la seua solució.

D'eixe modo, cap preguntar-se: ¿en quin moment pot considerar-se que es produí el naiximent del Tribunal? Per a respondre ad esta pregunta no se conta en elements de constatació fefaents, ni tan sols mínimament segurs, fruit de la pròpia antiguetat del Tribunal i d'un funcionament basat en la costum i caracterisat per l'oralitat fins a l'extrem de l'inexistència de documentació. Ademés, la fixació d'una data de naiximent, despuix d'una provablement llarga gestació, depén d'aspectes relatius i sempre insegurs com són els requisits i condicions en els que puga existir cert consens per a entendre existent al Tribunal de les Aigües. Aixina, per eixemple, podrà discutir-se si per a adquirir la naturalea de Tribunal de les Aigües l'orgue devia ser ya colegiat, integrat pels síndics de vàries séquies de la Vega, o si, pel contrari, bastava en que fora unipersonal, servit be per un sol juge que donara solució als conflictes de totes les séquies o be per un juge per séquia funcionant de forma autònoma. Per tant, pot discutir-se si la clau fon el moment en que els síndics se reuniren per a solucionar conjuntament els conflictes. També podrà

debatre's, entre unes atres coses, si és necessari que la resolució fora en audiència pública, de forma oral i concentrada, o podia revestir unes atres formes.

Des d'una consideració estricta del Tribunal de les Aigües en la seua actual configuració i composició, hauríem d'entendre'l –llavors erròneament– com a orgue d'escassa antiguetat. S'ha de pensar, per eixemple, que a principis del segle XX, el síndic de la séquia de Benàger i Faitanar no contava en cadira en el Tribunal. En aquell moment, *motu proprio* prengué assent, i no obstant les protestes del síndic de Quart, des de llavors el de Benàger i Faitanar ha vingut integrant un Tribunal que passà en aquell moment a estar format per huit síndics²¹, com ocorre en l'actualitat. D'esta manera, el Tribunal exactament com ara el coneixem conta a penes en un segle. No obstant, esta diversitat en la composició subjectiva del Tribunal pareix clar que no permet en modo algú llimitar la seua antiguetat als primers anys del segle XX. Encara que les decisions judicials pogueren prendre's per un número de síndics diferent a l'actual, sense lloc a dubtes el Tribunal ya existia en anterioritat. És més, en un futur propenc podria produir-se una ampliació en la seua composició si el síndic de la séquia de Chirivella finalment conseguix també tindre cadira en el Tribunal, com ve reclamant des de fa algun temps. En eixe cas, no pareix que a ningú se li ocorrera afirmar en solvència que el Tribunal de les Aigües només existix des d'eixe precís moment.

En fi, per a intentar fixar l'antiguetat del Tribunal de les Aigües de València hauran de resoldre's alguns problemes: determinar en exactitut si és suficient la mera existència d'un sistema de solució de conflictes en matèria dels recs de la Vega de València, o si este ha de tindre unes determinades

---

²¹ Veja's MASCARELL NAVARRO, M^a. J., “Las sentencias del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, p. 337.

característiques o guardar una concreta forma i estructura, i en tal cas, concretar quins caràcters, formes i estructura hauria de tindre exactament per a meréixer ser considerat com a Tribunal de les Aigües.

Hem de partir, per una banda, de l'inexistència d'elements de convicció, fonts i senyes disponibles; i, per una altra, de que en tan longeva existència, des de la mateixa presència humana i sense necessitat de remontar-nos a èpoques anteriors, l'aprofitament d'aigües i el sistema de solució de conflictes ha passat per mons tan dispars com el musulmà, la societat feudal i la contemporànea. D'eixe modo, els contextos econòmics, socials i polítics pels que travessa el Tribunal de les Aigües han segut tan diversos que es fa difícil imaginar un sistema de solució de conflictes que no s'adaptara a estos²². Per un altre costat, aspectes característics del Tribunal, com l'oralitat i la seua configuració per mig de la costum favorixen tant el desconeiximent del Tribunal com la seua adaptabilitat al devindre dels temps. L'oralitat és tan apremiant que aplega a supondre la pràctica absència de documentació²³, i per

---

²² SALA, *El Tribunal...*, cit., p. 161, transcriu un text de E. GUINOT, qui, además de considerar que el sistema judicial era individualisat per a cada séquia, afirma que *"debemos ser conscientes de que esta tradición jurídica no siempre adoptó la misma forma institucional y que, igual que en el resto de la sociedad, fue viviendo cambios al ir pasando por mundos tan diferentes en otras cuestiones como sus orígenes musulmanes, la sociedad feudal medieval y moderna, o el desarrollo de la época contemporánea"*.

²³ Encara que tradicionalment no hi havia documentació, relata MASCARELL NAVARRO, M^a. J., "El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su proceso jurídico", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia* (en TARÍN i SALA), cit., pp. 30-2, que se troba depositat un llibre d'Actes dels juïns i acorts del Tribunal de les Aigües que escomença el 4 d'octubre de 1979 (per a deixar protesta pel capítol de la versió televisiva en la nit del 3 d'octubre de 1979 de la novel·la "La Barraca" de Vicent Blasco Ibáñez), interrompuda el 15 d'octubre de 1981, se reprén en l'acta de la sessió de 5 de desembre de 1985, fins que finalisa en l'acta de la sessió celebrada el 19 de febrer de 1987. En esta consten les següents paraules: *"reunidos en el lugar y hora de costumbre los Sres. Síndicos que firman la presente, el Presidente D. Miguel Diego, expone que durante toda esta semana ha sentido una gran inquietud y preocupación, porque las modificaciones y rectificaciones que se han señalado para introducir en alguna de las últimas actas, le han llevado al convencimiento de que es precisamente por lo que en las actas puede quedar consignado, por lo que han surgido insistentes discrepancias entre algunos Síndicos. Y ello le ha sugerido la idea de que estas diferencias no existirían si no existiesen tampoco actas. Todo ello le ha motivado la deducción de que si precisamente nunca han existido actas de las sesiones y acuerdos del Tribunal, fue por la sabia disposición de nuestros antepasados quienes, para mantener la mayor paz y tranquilidad entre los regantes y evitarles rencillas y malquerencias, lograron acertar no dejando escrita acta"*.

tant, de fonts directes, lo que, unit a la menor existència de fonts indirectes quant més nos retrotragam en el temps, fins aplegar a la seua pròpia inexistència, dificulten especialment conèixer en exactitut la configuració del Tribunal de les Aigües en les èpoques més remotes. Aixina mateix, la costum que el configura implica l'adaptació de les decisions del Tribunal a les concretes necessitats i a l'evolució dels temps²⁴, com a necessitat per a la pròpia subsistència del sistema de resolució de conflictes puix, d'una atre modo, els canvis de circumstàncies i de situació conseqüència del devindre en el temps farien inaplicable la pròpia costum i, per tant, no seria possible mantindre la seua vigència. El propi sistema, d'eixe modo, s'autoregula, permet adaptar-se als temps i, com a resultat, li ha permés subsistir des de l'antiguetat. Pero que el sistema s'haja adaptat a les circumstàncies de cada época i, per tant, haja adoptat diverses formes, en la meua opinió, no li resta un àpiç d'antiguetat ni, per descomtat, d'importància. Pel contrari, eixa adaptabilitat és nota característica pròpia del Tribunal de les Aigües, fins al punt que ha favorit la seua subsistència durant sigles, arreplegant degudament ajustades les múltiples i diverses herències que rep. Tot açò permet concloure que el Tribunal de les Aigües afonda i pert les seues arraïls en lo més obscur dels temps. Circumstància que, no obstant, no impeditx que pugam convindre, donat el desenroll i importància alcançat en el sistema de recs de la Vega de

---

alguna. Y de la misma manera que los juicios del Tribunal son orales y por ello más fácil de superar su recuerdo que todo aquello que se halla escrito, acordaron no dejar escrito alguno que se refiera a actas por las sentencias habidas". Per últim, en data 5 de juliol de 2001, s'acorda reprendre la redacció de les actes succintes dels acorts i delliberacions de la reunió administrativa.

²⁴ Com afirma FAIRÉN GUILLÉN, V., *El Tribunal de las Aguas y su proceso*, València, 2^a ed., 1988, p. 86, "*su jurisprudencia oral, transmitida de generación en generación de jueces, ha causado "costumbre" jurídica, y cada vez que se halla ante un caso nuevo, sigue creando doctrina procesal*". Per la seua part, CASINOS MORA, F. J., "*La auctoritas y el Tribunal de las Aguas*", *cit.*, p. 85, afirma que "*corresponde también al Tribunal o a sus síndicos o bien "revelarlo" o bien "moldearlo" y "aumentarlo" con una proyección ejemplarizante y enlazando siempre con un remoto marco fundacional. Así, pues, la tarea de los síndicos es, por un lado, como la del jurista romano, la revelación del derecho aplicable o la reflexión sobre él para "aumentarlo" y es, por otro lado, como la del pretor, la formulación o dicción del derecho*". Per lo demés, sobre el tema de la costum en este Tribunal, veja's CÁMARA RUIZ, J., "*La costumbre como fuente del Derecho Procesal y el Tribunal de las Aguas*", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 253-270.

València i la constatació o a lo manco intuïció de l'existència de conflictes de la suficient entitat, que, sense perjuí de possibles antecedents anteriors, la data simbòlica i sempre aproximativa de naiximent del Tribunal de les Aigües de València puga ser l'any 960, entre el regnat d'Abd al Rahman al Nasir i el seu fill Al-Hakam II (Al-Mustansir-Billah).

Aixina i tot, no ha d'oblidar-se que el Tribunal de les Aigües, tal i com el coneixem en l'actualitat, és el resultat de les innumerables aportacions que va rebent a lo llarg del temps, favorides pel seu funcionament per mig de la costum i per la pròpia autorregulació que el caracterisa. I, en qualsevol cas, lo que interessa destacar en este moment és que, per més ignots i controvertits que siguen els seus orígens, l'antiguetat del Tribunal de les Aigües en qualsevol cas resulta indiscutible. No en va pot considerar-se, sense temor a erro, que representa l'institució subsistent més antiga del poble valencià. Com conclou SALA²⁵, “*que la larga y secular tradición del Tribunal de las Aguas es asumida por el pueblo valenciano como rasgo característico de su propia personalidad*”; i, sobretot, que la seua pròpia supervivència durant sigles siga la primera constatació de la formidable resistència del Tribunal de les Aigües.

La dimensió d'esta resistència podrà comprendre's encara millor si atenem als molts atacs i avatars que ha vingut patint en la seua dilatada història. Els més greus potser han segut els derivats a partir de la generalisació de l'unitat de fur promogut pel fenomen constitucionaliste inaugurat en 1812, pero no foren per supost els únics.

---

²⁵ SALA, *El Tribunal...*, cit., p. 161.

III. UNA SUPERVIVÈNCIA TAN LONGEVA COM POC PACÍFICA. REPÀS ALS PRINCIPALS AVATARS FINS A L'UNITAT DE FUR EN ÉPOCA CONSTITUCIONALISTA

No obstant el general respecte que genera tan secular orgue jurisdiccional, no han faltat ocasions en les que ha patit tant invasions en la seua jurisdicció per extralimitacions d'uns atres poders com inclús amenaces a la seua pròpia supervivència²⁶.

1. ALGUNES TENSIONS I CONFLICTES EN UNS ATRES PODERS EN L'ÉPOCA FORAL

Durant l'època foral²⁷, els continguts d'algunes decisions, provisions i privilegis otorgats pels reis successors d'En Jaume I constaten com l'integritat de la jurisdicció del Tribunal de les Aigües i l'eixercici pacífic de les seues competències es posà prontament en entredit per l'ingerència d'uns atres poders.

A) Principals episodis i decisions adoptades en la seua conseqüència

Com anem a observar, no han segut pocs ni anecdòtics els episodis històrics i jurídics en els que el Tribunal de les Aigües de València ha vist perillar total o parcialment la seua supervivència. La pròpia conquesta de

---

²⁶ Afirmar GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 70, que “una institución como esta del Tribunal de las Aguas, con raíces tan hondas y firmes, consagrada su existencia por el transcurso de los siglos y el respeto de las generaciones, reconocida su utilidad por los grandes servicios prestados a la agricultura, parecía que debía haber merecido la consideración de todos y que la independencia de su jurisdicción no debía haber sufrido la menor limitación en su ejercicio; sin embargo, aunque el respeto haya sido general, no ha podido evitarse que en todos los tiempos se haya visto amenazada su existencia o invadida su jurisdicción por extralimitaciones de otras autoridades que han tenido que ser corregidas y enmendadas por la suprema autoridad de los monarcas”. I en eixa línia, FAIRÉN GUILLÉN, V., “El proceso ante el Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Boletín Mexicano de Derecho Comparado*, núms. 22-3, 1975, p. 292, afirma que “no fue pacífica la historia del Tribunal de las Aguas, y hubo de vencer muchos obstáculos que se oponían a su labor”.

²⁷ En lo referent al seu aspecte jurídic, pot consultar-se, entre uns atres treballs, CHAVÁS, R., *Génesis del derecho Foral de Valencia*, València, 1902.

València pel Rei En Jaume I pot ya considerar-se un perill en sí mateix en quant, com no podia ser d'una altra manera, supongué un profund canvi institucional i social en aquella época. No obstant, com és ben conegut, en 1239 el propi rei cristià conquistador permet als valencians continuar en el seu sistema d'irrigació i, d'eixa manera, presumiblement també l'instrument de solució de conflictes que requeria eixe mateix sistema, com “en temps de sarrahins”²⁸.

Al marge d'este primer acontentyiment, sense ànim d'exhaustivitat i als mers efectes d'oferir una idea gràfica de les tensions i conflictes en l'epoca foral, han de recordar-se a lo manco els següents episodis i les decisions adoptades en la seua conseqüència:

a) Supressió del càrrec de sobresequier pel Rei Pere I

El nomenament de sobresequier pel rei Pere I mermava les atribucions del Tribunal de les Aigües. No obstant, considerant-se que llastimava els furs del regne, es demanà a les Corts celebrades en València en 1323 la revocació i supressió de dit càrrec de sobresequier. El Rei aixina ho concedí, manant que els sequiers eixerciren la seua autoritat i “jurisdicció” com havien acostumat d'antic²⁹.

b) Privilegi LXXXIX del Rei Jaume II, donat en Tortosa, el 8 d'abril de 1318

El Justícia de la ciutat pretengué atribuir-se el dret a percebre les multes imposts pel Tribunal, inclús el sequiage que cobraven per a sufragar els gasts de comunitat. Davant les protestes dels sequiers, En Jaume II, per privilegi de

---

²⁸ FAIRÉN GUILLÉN, V., “El principio de la unidad jurisdiccional y el Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Revista de la Administración Pública*, 1978, núm. 85, p. 12, cita este episodi com la primera de las “vicisitudes históricas y jurídicas extremadamente graves” per les que travessà el Tribunal.

²⁹ Ad este acontentyiment se referixen numerosos autors, aixina, entre uns atres, GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 70-1.

8 d'abril de 1318³⁰, expedit en Tortosa, ordenà al Justícia que no torbara als sequiers en la possessió i us de les multes que imponien i dels drets de sequiage que cobraven i tornara a estos tot lo que indegudament haguera percebut per estos conceptes³¹.

c) Privilegi CXXX del Rei Jaume II, donat en València, el 1 de maig de 1321

No obstant l'anterior privilegi, com senyala GUILLÉN³², “*no pudieron evitarse nuevos atentados a la independencia del Tribunal por parte de otras autoridades o funcionarios de aquellas épocas*”. En efecte, el Bale General, procurador general del Rei i administrador del seu patrimoni, anà augmentant la seua importància i prerrogatives per mig de furs, privilegis i reals pragmàtiques. És més, tenia la condició de juge ordinari puix, entre unes atres coses, jujava sobre els fets contraris al patrimoni privatiu del rei. I com les aigües públiques pertanyien al Rei i formava part del seu patrimoni, entengué que una de les seues atribucions era precisament conéixer de totes les qüestions que feen referència a l'aigua, incloses les funcions de policia i govern. No obstant, el Bale General havia oblidat que les séquies de la Vega foren donades per En Jaume I als habitants de la ciutat i regne de València, i no estaven subjectes a la seua autoritat, sino que “*venían a constituir una jurisdicción exenta y privilegiada, conociendo de todos los negocios referentes*

---

³⁰ Segons diu ell mateix: “...suo iacobi scribe iustitie valentie vel ejus locumtenentibus salutem et gratiam. Cum nos per litteras nostras mandemus baiulo regni valentie generali quod certificet se per probos homines antiquos et fide dignos de uso quo colonie cequiariorum civitatis et termini ejusdem consueverunt leuari et quis recipit eas; et si ex presente donationis fuit aliqua pars habita; et certificatus curet nos inde reddere cerciores; ideo vobis dicimus et mandamus quatenus cequiarios dicte ciutatis et termini ejusdem non turbetis in possessione utendi colonii et cequiagiis supradictis a tempore citra quo vos justiciatus officium regere incepistis; et nihilominus pignora que fecistis vel denarios quos receptistis a dictis cequiariis eis restitui faciatis si dicte cequiarii per iusticias valentie precessores vestros non consueverunt super talibus pignorari et recipi colonias ab eisdem; nec interin vos intromitatis super cequiagiis et coloniis supradictis”.

³¹ Les referències ad este episodi poden vore's, entre uns atres, en BORRULL, *Tratado...*, cit., p. 187 i ss.. GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 71. FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 176. SALA, *El Tribunal...*, cit., pp. 225-6.

³² GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 71.

a su gobierno y policía el Tribunal de los acequeros o de las aguas”³³. I com En Jaume II estava desijós d’evitar ingerències pel Bale, dictà una disposició en València, el 1 de maig de 1321, ordenant al Bale, En Bernat de Nuce i als que li succeïren en el càrrec, que no s’entremeteren en els assunts i controvèrsies hagudes entre els regants de les séquies de la vega per ser d’exclusiva competència dels sequiers i haver acostumat a eixecutar-ho aixina, i que a soles en el cas en que estiguera interessat el Rei per l’aigua que aplega al Palau Real de València o pels molins pertanyents a la corona, li mana que intervinga sostenint el dret del Rei, pero intervenint com a part, no com a juge³⁴.

d) Privilegi CXXVI del Rei Jaume II, donat en Barcelona, el de 18 d’agost de 1326

Pero açò no bastà per a acabar en les ingerències abusives³⁵. En ocasió d’haver-se terraplenat una arruixadora, el Justícia de la ciutat es posà a conèixer de dita qüestió, que és assunt dels sequiers. Davant de lo qual, el propi Rei, per mig de privilegi donat en Barcelona el 18 d’agost de 1326, ordenà al Justícia de la ciutat de València no s’entremetera en el coneiximent de les causes de les séquies de la vega, per pertànyer exclusivament als

---

³³ GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 72-3.

³⁴ Segons el seu tenor literal: “*cum intellexerimus quod vos pretextu dicti officii baiulie vobis comissi intromittitis vos ce cequiis ciutatis valentie et termini sui et earum aquis; volendo etiam cognoscere de negotiis seu questionibus ipsarum cequiarum; nosque certificatione nunc habita invenerimus predicta ad officium cequiarum solummodo pertinere: vobis propterea dicimus et mandamus quatenus de predictis vel aliquibus eorum vos de cetero intromittere non curetis; sed ea exerceri et fieri permitatis per cequiarum dictarum cequiarum prout ad eorum spectet officium et est fieri consuetum. Intendimus tamen quod in casu vel casibus ius nostrum tangentibus ratione aqua discurrentis ad regale nostrum ciutatis predictae; vel ratione aque molendinorum que pro nobis tenetur in dicta ciuitate et ejus terminis; vel nos aliis negotium tangeret: vos tanquem bailus pro iure nostro et tenentium dicta molendina conservando et habendo intromittere debeatis et partem facere fouendo ius nostrum et aliorum predictorum. Nec intersitis ut iudex seu cognitor in eisdem*”.

³⁵ RODRÍGUEZ, *El Tribunal...*, cit., pp. 73-4, FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 177.

sequiers d'estes³⁶.

e) Privilegi del Rei Pere II, donat en València, el 3 de maig de 1339

Les comissions que, en detriment de l'autoritat del Tribunal de les Aigües, donà a vàries persones per a que conegueren de les qüestions entre regants, provocà queixes que motivaren que es dictara el privilegi de 3 de maig de 1339, pel qual revocava el nomenament d'estes comissions puix eren contrafur i que tant ell com els seus successors s'abstingueren de donar-ne cap atra.

f) Fur XLI de la Rúbrica de Servituts donat en 1510 pel Rei En Ferran

Havent els sequiers acodit al Rei per a que prohibira al Bale i al Governador del Regne de València que s'entremeteren en el coneiximent i administració de les séquies de la vega, dispongué el Rei En Ferran que foren guardats els privilegis i provisions reals que s'havia practicat des de llavors.

B) La relativa pero rellevant importància dels primers conflictes coneguts que patí el Tribunal de les Aigües

La subsistència incòlume del Tribunal de les Aigües front als intents de menyscar la seua jurisdicció o, a lo manco, l'àmbit del seu eixercici, representa ya una mostra significativa de resistència del Tribunal de les Aigües. No obstant, l'existència de tensions i conflictes en uns atres poders no

---

³⁶ “Sane cum per iuratus universitatis ciuitatis valentie fuerit nunc coram nobis monstratum quod vos intromittitis de quadam questione sub orta inter quosdam vicinos dicte ciuitatis: super eo videlicet quod alter alteri propria auctoritate repleuit quandam reguadora: et ur prescribitur cognicio predictorum et aliarum questionum predictarum cequiarum et aque ex eis discurrentis ad dictum cequiarium et provisos pertineat; nec vobis seus alii officiali super eis cognitio aliqua competat; nisi in hoc solummodo tanquam ordinarius dicte ciuitatis custodire debet ne per aliquem alteri in ipsis cequiis et aquis fiat violencia vel aliquam nouitas iniusta de facto; et quod quemlibet manuteneatis in sua possessione donec dicti cequiarium et provisos quid faciendum existat duxerit decernendum; id circo vobis dicimus et mandamus quatenus de nagotiis seu questionibus cequiarum et aquarum vos non intromittatis nisi sub forma predicta; ymo ea dictis cequiaris et provisorum examini relinquatis”.

supon un fenomen impropï en les relacions entre òrguens atribuïts de poder. De fet, a dia de hui podem trobar nombroses sentències del Tribunal Constitucional establint els límits competencials entre l'Estat i les Comunitats Autònomes³⁷; o també podem vore les tenses relacions entre el Tribunal Suprem i el Tribunal Constitucional, generades bàsicament per la llabor interpretadora per este últim orgue respecte de la lleialtat ordinària que directa o indirectament puga incidir en l'eixercici dels drets fonamentals³⁸.

És més, en el dret actual se regulen sistemes per a la solució dels conflictes entre els òrguens jurisdiccionals i uns altres poders de l'estat o entre sí. Per eixemple, com l'actuació del dret objectiu en el cas concret se du a cap no solament pel poder judicial sino també per l'administració, els problemes no són difícils d'imaginar quan abdós entenguen que, en el cas concret, els

---

³⁷ Entre les més recents, per eixemple la STC 86/2014, de 29 de maig, que resol el recurs d'inconstitucionalitat interpost pel President del Govern espanyol contra els arts. 8.3 b), 49.1, 50 i 55 de la Llei del Parlament Vasc 15/2012, de 28 de juny, d'ordenació del sistema de seguretat pública d'Euskadi. O, a l'inversa, la STC 76/2014, de 8 de maig, que resol el recurs d'inconstitucionalitat interpost pel Consell de Govern de la Regió de Múrcia contra els arts. 128 i 129 de la Llei 39/2010, de 22 de desembre, de presuposts generals de l'Estat per a l'any 2011. En quant a lo que se referix a la Comunitat Valenciana, la STC 65/2013, de 14 de març, en el conflicte positiu de competència promogut pel Consell de Govern de la Generalitat Valenciana en relació en l'Orde TAS/2782/2004, de 30 de juliol, per la que s'establixen les bases reguladores per a la concessió de subvencions públiques destinades a la realització de les accions complementàries i d'acompanyament a la formació, en desenroll del Real Decret 1046/2003, de 1 d'agost; i en relació en l'Orde TAS/2783/2004, de 30 de juliol, per la que s'establixen les bases reguladores per a la concessió de subvencions públiques, per mig de contractes programa per a la formació de treballadors, en desenroll del Real Decret 1046/2003, de 1 d'agost. O també la STC 228/2012, de 29 de novembre, resolent el recurs d'inconstitucionalitat interpost pel Consell de la Generalitat Valenciana contra els articles 1.1., 2.1, 3 a 8, 9.3, 10, disposició adicional quinta, disposicions transitòries primera, segona i tercera, i disposició final quinta, de la Llei 44/2007, de 13 de desembre, per a la regulació del règim de les empreses d'inserció, al considerar que vulneren els arts. 10.3 i 4, i 49.1.24 i 27, de la Llei Orgànica 5/1982, de 1 de juliol, de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana. Entre la doctrina, pot vore's RUBIO LLORENTE, F., "La jurisdicción constitucional en los conflictos entre el poder central y los poderes territoriales", en *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 10, 2, 1984, pp. 9-22.

³⁸ Si ya resulta paradigmàtic el títol del següent treball: GIMENO SENDRA, V., "De nuevo el conflicto entre el Tribunal Supremo y el Tribunal Constitucional", en *Persona y Derecho*, núm. 44, 2001, pp. 103-11, s'afirma en la seua primera frase que: "la reciente STC, de 17 de septiembre de 2001 amenaza con resucitar el eterno conflicto entre el Tribunal Supremo y el Tribunal Constitucional sobre el ámbito de sus respectivas competencias". En este treball s'arreglen eixemples tan curiosos com l'intent de la Sala 2ª del Tribunal Suprem de processar a tots els magistrats del TC com a conseqüència de la filtració a la premsa de la STC 166/1986, de 19 de desembre, sobre l'expropiació del grup RUMASA.

competix l'actuació del dret en un determinat assumt i inclús quan ningú se considere competent³⁹. Per a atendre ad estes situacions, que *mutatis mutandis*, i particularment les primeres, se corresponen en les que s'ha fet referència en este punt, els arts. 38 i 39 de la vigent Llei Orgànica del Poder Judicial (en avant LOPJ) i la Llei Orgànica 2/1987, de 18 de maig, oferixen el marc regulador per a la seua solució. És més, s'ha creat un orgue colegiat per a resoldre els conflictes entre òrguens jurisdiccionals i l'administració pública (Sala de Conflictes de Jurisdicció), constituït pel President del Tribunal Suprem, que el presidirà, i per cinc vocals, dels que dos seran Magistrats de la Sala de lo Contenciós-Administratiu del Tribunal Suprem, designats pel Ple del Consell General del Poder Judicial, i els atres tres seran Consellers Permanents d'Estat, actuant com a Secretari el de Govern del Tribunal Suprem (art. 38 LOPJ)⁴⁰. I la citada LO 2/1987, detalla la regulació per a la seua tramitació que actualisa i modernisa la precedent⁴¹.

Igualment, se regulen sistemes per a solucionar els denominats conflictes de competència, quan la discrepància es planteja entre òrguens jurisdiccionals de distint orde (arts. 42 a 50 LOPJ). En este cas, l'encarregat de resoldre serà la Sala Especial de Conflictes de Competència, constituïda igualment en el Tribunal Suprem, presidida també pel seu President i composta per dos

---

³⁹ Veja's una referència en ORTELLS RAMOS, M., "La potestad jurisdiccional", en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns atres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 144-5. També, el mateix autor "Capítulo 8" en *Derecho Procesal Civil*, (en uns atres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 217-8. I en major detall, SANTOS VIJANDE, J. M., "Sobre los conflictos de jurisdicción", en *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional*, núm. 3, 2000, pp. 1867-82. SANZ HEREDERO, J. D., "Conflictos de Jurisdicción", en *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 13, 1996, pp. 49-118. FERNÁNDEZ VIAGAS BARTOLOMÉ, P., "Conflictos de jurisdicción e inviolabilidad", en *Revista de las Cortes Generales*, núm. 15, 1988, pp. 243-66.

⁴⁰ Si el conflicte és entre òrguens jurisdiccionals ordinaris i militars, se resoldrà per la Sala de Conflictes de Jurisdicció composta també pel president del Tribunal Suprem pero integrada per dos Magistrats de la Sala del Tribunal Suprem de l'orde jurisdiccional en conflicte i dos Magistrats de la Sala de lo Militar, tots ells designats pel Ple del Consell General del Poder Judicial (art. 39 LOPJ).

⁴¹ Com recorda el seu preàmbul, se partix d'una atra regulació prèvia de 17 de juliol de 1948 en la que "*inspirada en el principio de concentración de poder propio de un régimen autoritario, atribuyó al Jefe del Estado la competencia para resolver por Decreto tales conflictos*".

Magistrats, u per cada orde jurisdiccional en conflicte, designats anualment per la Sala de Govern del propi Tribunal Suprem. Si be, com a excepció, quan els temes de delimitació competencial afecten al Tribunal Constitucional seran resolts per este mateix Tribunal, tal i com preveu l'art. 4 de la Llei 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional.

Per últim, se regulen les denominades “qüestions de competència” en els arts. 51 i 52 LOPJ, per a resoldre les controvèrsies (negatives sempre) de competència entre òrguens jurisdiccional del mateix orde, per entendre's abdós incompetents. En tal cas, l'orgue superior en grau –siga u dels òrguens discrepants o el comú– decidirà a quí li correspon la competència (arts. 52 LOPJ i 60.3 de la Llei 1/2000 d'Enjuiciament Civil).

En fi, pot afirmar-se que la conflictivitat constatada en l'eixercici del poder, com a realitat que ha segut degudament atesa per a encarrilar-la llegalment en un marc normatiu ordenat per a la seua resolució, forma part natural o, com a mínim, habitual, en el propi eixercici del poder. En efecte, este poder, per necessitat delimitat competencialment en àmbits que suponen fronteres que posen fi a un eixercici i l'escomençament d'un atre, implica *per se* la possibilitat de puntuals invasions o, a lo manco, de zones de fricció. D'eixe modo i des de la perspectiva actual, no resulta particularment cridaner que s'hagen produït episodis en els que es pretenguera invadir i fins privar total o parcialment l'eixercici del poder que eixercia el Tribunal de les Aigües en l'època foral. No se tractava més que de precedents dels actuals conflictes de jurisdicció i, en alguns casos, quan se produïen en el denominat “Justícia”, de competència.

Ara be, no obstant deixar constància de la relativa importància de l'existència d'estos conflictes, i encara que en alguns casos pogueren resultar certament greus per a l'autoritat i fins per a la pròpia existència de la “jurisdicció” del Tribunal de les Aigües, estos conflictes servixen per a

comprovar la resistència del Tribunal de les Aigües manifestada ya prontament. La seua jurisdicció o, a lo manco, algunes de les seues competències, podien haver-se abandonat o cedit davant les pressions d'uns atres poders. Pero res d'açò ocorregué. Molt al contrari, des dels primers temps ene els que tenim notícia, el Tribunal de les Aigües defengué tenaçment el seu poder, conseguint que este imperara, i els privilegis que anaren guanyant en el temps. En fi, els avatars i conflictes produïts en l'època foral, si be emmarcats en lo que podem considerar com a paràmetros de certa normalitat, són un bon eixemple de les primeres mostres de l'increbantable resistència del Tribunal de les Aigües de València front a tot obstàcul, barrera, impediment, oposició i invasió de la seua jurisdicció i de l'àmbit competencial en el que eixercix.

2. L'ABOLICIÓ DELS FURS I PRIVILEGIS PEL DECRET DE NOVA PLANTA

I lo mateix podem afirmar en relació en un episodi tan traumàtic per a la supervivència del dret foral valencià com fon el Decret de Nova Planta que otorgà el Rei Felip V el 29 de juny de 1707. Com és ben conegut, este Decret supongué l'abolició dels furs i privilegis del regne de València i, d'eixe modo, la conclusió de l'etapa foral. Aplegava a dir BARBERÀ⁴², sobre les conseqüències d'este decret que: *“formarà historia, i els horrors de fam, d'incendis, de confiscacions, de desterrors i de matances posaren als valencians baix la mes brutal de les opressions”*. Pero no tingué efectes sobre el Tribunal de les Aigües.

En principi, una de les conseqüències immediates d'este Decret, en quant

---

⁴² BARBERÀ I MARTÍ, F., “De regionalisme i Valentínicultura”, (discurs publicat per primera vegada en 1910 i que s'arplega en *Discurs vell i comentaris* nous, en introducció d'ATIENZA, L'Oronella, València, 2002, p. 138). De fet, algunes pàgines abans (p. 93), ya havia fet un comentari tan gràfic com a que *“els valencians no podem oblidar que un cesarisme despotic donà el colp de mort a nostres institucions seculars i a nostra autonomia en aquell malaït decret de 29 de juny de 1707, com tampoc deixarem d'enrecordar-nos-en de la gran pertorbació que en la vida política valenciana introduí aquella real orde”*.

poguera deixar sense cobertura jurídica al Tribunal de les Aigües de la Vega de València, deuria haver segut la privació de la jurisdicció i competències d'este tan peculiar orgue. No obstant, llunt d'açò, no solament va seguir funcionant en regularitat⁴³, sino que además se li otorgà cobertura legal expressa. En efecte, el propi Felip V i els seus successors aprovaren bona part de les Ordenances de les séquies someses al Tribunal⁴⁴, a on es fa menció al Tribunal de les Aigües com a orgue en vigor i ple funcionament. Açò fon aixina, provablement, en atenció a una perspectiva de practicitat, per l'utilitat del Tribunal⁴⁵, de les normes que apliquen i de la perfecció tècnica del procés que instrumenta. Pero també per la voluntat ferma dels agricultors valencians de mantindre el seu original, eficaç i propi sistema de resolució de conflictes.

Encara que el dret foral poguera mantindre alguns elements comuns en les lleis de Castella que introduí el Decret de Nova Planta en el Regne de

---

⁴³ Aixina se reconeix de forma unànim per la doctrina, entre molts atres, GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 75; FAIRÉN GUILLÉN, V., "El proceso ante el Tribunal de las Aguas de Valencia", cit., p. 293; MASCARELL, "El tribunal...", cit., p. 6; SALA, *El Tribunal...*, cit., p. 228; i, més recentment, MARTÍNEZ RODA, F., "El derecho común y la supresión de los fueros de valencia", en *Revista de Estudios Políticos*, núm. 163, 2014, p. 120.

⁴⁴ MASCARELL, "El Tribunal...", cit., p. 6, se referix concretament a les de la séquia de Quart (escritura de 28 d'agost de 1709 aprovades per auto donat en València el 2 de decembre de 1709; i de Benàger i Faitanar, aprovades el 4 de novembre de 1740). I pels successors de Felip V, foren aprovades les ordenances de la Séquia de Mislata, el 30 de juny de 1751, i les de Mestalla, el 9 de juliol de 1771.

⁴⁵ BORRULL, *Tratado...*, pp. 169-70, senyala que "*como D. Felipe V y sus sucesores procuraron por diversos medios los adelantamientos de la agricultura, no quisieron abolir este Tribunal que tanto contribuía a mantenerla en un estado muy sobresaliente en esta huerta*". En eixa línia, explica GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 75, que l'abolició dels furs no supongué la del Tribunal de les Aigües porque: "*comprendiendo el Rey los grandes servicios prestados por el Tribunal a la agricultura, dejo continuase éste funcionando como antes, y el mismo Consejo Real prestó su aprobación a las ordenanzas de algunas acequias, como sucedió con las de Mislata, aprobadas en 1751; las de Mestalla, en 1771; las de Rascaña, en 1765, y las de Benacher-Faitanar, en 1740, en cuyos capítulos se lee la obligación de los síndicos de acudir a la Lonjeta de la Seo para formar parte del Tribunal de las Aguas y conocer de cuantas cuestiones le están encomendadas*". I, en el mateix sentit, FAIRÉN GUILLÉN, V., "El principio de unidad jurisdiccional y el Tribunal de las Aguas de Valencia", cit., p. 18, nota 19, afirma en referència a BORRULL que "*Felipe V de Borbón derogó los Furs valencianos con su Decreto de Nueva Planta, pero ni él ni sus sucesores atacaron al Tribunal de las Aguas; a la inversa, lo protegieron, dándole extensas Ordenanzas*".

València⁴⁶, i no obstant una certa pervivència del dret foral⁴⁷, lo ben cert és que el repetit Decret de Nova Planta supongué la substitució i recomposició de les distintes institucions jurídiques. I en eixe context, el manteniment del funcionament regular del Tribunal de les Aigües supon un acontentyiment l'importància del qual no hem de desdenyar.

Com s'ha indicat, provablement contribuí al seu manteniment l'utilitat pràctica del Tribunal de les Aigües, tant de les seues normes materials com de l'instrument processal per a la seua aplicació. I és igualment possible que un Tribunal com el de les Aigües de València, que representava un sistema de resolució de conflictes els orígens del qual quedaven ancorats en les bromes dels temps, hereu per tant d'unes costums ancestrals i que responia de manera útil i eficaç a una necessitat passada, presente i futura, no se concebera realment com de dret foral. És més, cap que ni tan sols fora concebut, des d'un punt de vista d'unificació espanyola, com a orgue o institució estrictament del Regne de València. Circumstàncies totes elles que contribuirien a que, davant la persistent costum del Tribunal de reunir-se tots els dijous en la plaça de l'Ajuntament per a resoldre les controvèrsies de la seua competència, no s'actuara de forma rellevant per a que cessara en l'eixercici de la seua jurisdicció⁴⁸. Pero resulta innegable que sempre ha estat present la voluntat decidida dels agricultors de la Vega de València, tant els síndics-juges com el restant de comuners de les séquies, de sometre les controvèrsies a un orgue jurisdiccional com el Tribunal de les Aigües. Tot açò a pesar de que en certs

---

⁴⁶ En paraules de MARTÍNEZ RODA, F., "El derecho común y la supresión de los fueros de valencia", cit., pp. 111 i 122, "los *Furs* y *Las Partidas* tenían la misma base jurídica, el *ius commune*, con muchas semejanzas".

⁴⁷ Veja's MASFERRER, A., *La pervivencia del derecho foral valenciano. Tras los decretos de nueva planta: contribución al estudio de la práctica forense del siglo XVIII.*, Madrit, Dykinson, 2008.

⁴⁸ Aixina i tot, provablement rebé alguns intents de llimitar el seu poder. Encara que sense majors concrecions, BORRULL, *Tratado...*, cit., p. 187, en relació en l'eixercici de jurisdicció del Tribunal de les Aigües a posteriori del Decret de Nova Planta, se referix a que "*tampoco se les pudo impedir, aunque se intentó en tiempo de Godoy...*"

periodos històrics rebera, directa o indirectament, dures envestides jurídiques. I esta pertinaç voluntat, front a vents i marees jurídiques de distinta intensitat i varietat, pot valorar-se com a un revelador síntoma de resistència.

3. UNS ATRES EPISODIS SIGNIFICATIUS

No obstant l'importància indiscutible dels avatars, tensions i conflictes patits pel Tribunal de les Aigües en els tèrmen observats, l'establiment de l'unitat de fur generalisat en l'època constitucionalista supongué el perill més greu de tots per a la subsistència llegal del Tribunal de les Aigües de València. En esta época, además, es produïren alguns fets tan rellevants i greus com, per eixemple, l'ocupació de l'eixèrcit francés⁴⁹, o la guerra civil espanyola⁵⁰, que posaren a prova una volta més la ya férrea resistència del Tribunal.

IV. EL PRINCIPAL PERILL PER A LA SUBSISTÈNCIA DEL TRIBUNAL: L'UNITAT DE FUR

No obstant la gravetat dels episodis patits pel Tribunal de les Aigües fins ad aquell llavors. La vicissitut més rellevant per a valorar la resistència del Tribunal de les Aigües fon el reconeiximent del principi d'unitat de fur que se generalisa en l'època que podem denominar com "constitucionalista"⁵¹. En

---

⁴⁹ BORRULL, *Tratado...*, cit., pp. 196-7, en referència a l'obra de JAUBERT DE PASSÁ, senyala que "los franceses en el tiempo que ocuparon esta Ciudad, admiraban así el grande proyecto de la formación de tantas acequias para fertilizar su dilatada huerta, como el establecimiento del Tribunal de los Acequeros". I en eixa línea, GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 75, afirma que "si bien debió sufrir los primeros efectos de la invasión francesa, subsistió y funcionó luego durante la dominación extranjera, con gran admiración por parte de los invasores, que estudiaron con cariño su organización y funcionamiento".

⁵⁰ Com recorda FAIRÉN GUILLÉN, V., "El principio de la unidad jurisdiccional...", cit., p. 12, "salvo de sus primeras y últimas semanas, el Tribunal continuó funcionando normalmente". I lo mateix ocorre, com senyala MASCARELL, "El tribunal...", cit., p. 8, també en el règim polític sorgit a continuació d'ella.

⁵¹ Resulta molt gràfic BARBERÀ I MARTÍ, F., "De regionalisme i Valentinicultura", cit., p. 94, quan afirmava que "veritat es que la repressió inhumana i brutal fon patrimoni dels primers temps, del despotisme de Felip V, d'aquell estar de dret en que el rei centralisà en ses mans tota funció de govern, pero l'epoca moderna, el temps constitucional el que ve representant l'absolutisme vinculat en les Corts i el rei units, prou mes hipócrita, acaparant l'ensenyança publica i baix la

efecte, des de la de Cadis de 1812⁵², totes les constitucions espanyoles han proclamat d'un modo més o manco directe, exprés o rotunt la “unitat de fur” o, en tèrmens més actuals, el “principi de l'unitat jurisdiccional”.

Este principi d'unitat aplega com a conseqüència de l'estatalisació de les funcions jurisdiccionals com a postulat bàsic de l'Estat constitucional⁵³. Se justifica fins als nostres temps en coherència en l'organització unitària de l'Estat i, sobretot, com a criteri d'organització. D'eixe modo, unificant el règim de garanties d'independència dels titulars de la potestat jurisdiccional, permet previndre certes regulacions que mermen dites garanties en determinats òrguens i, per eixa via, s'evita favorir el seu control polític. Es tracta d'un principi que representava modernitat en contraposició en els privilegis reals o la subsistència d'estructures pròpies dels senyorius⁵⁴, i, per tant, des d'eixa perspectiva mereix valorar-se positivament en tèrmens generals. Pero al mateix temps l'unitat se presentava inicialment incompatible en l'exercici de la potestat jurisdiccional pel Tribunal de les Aigües de València. Fins a tal punt fon aixina que, en atenció al dret positiu, en alguns periodos de temps situà al milenari Tribunal en una verdadera posició d'illegalitat transitòria i fins d'inconstitucionalitat. Resulten gràfiques en eixe sentit les paraules de

---

capa de respecte a la llibertat de conciencia, ha segut molt mes funest, porque nos ha impost l'esclavitud de l'error, que es la pijor de les cadenes”.

⁵² En caràcter previ, MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “Reflexiones sobre los jurados de aguas”, *cit.*, p. 222, se referix al Decret dels constituents de Cadis de 6 d'agost de 1811 que, en caràcter general, abolí els “señoríos jurisdiccionales (art. 1) y los privilegios exclusivos y privativos de enjuiciamiento personal... y entre aquellos señoríos jurisdiccionales que se abolían los relativos a los aprovechamientos de aguas”.

⁵³ En estos tèrmens, MARTÍN-RETORTILLO (Sebastián), “Reflexiones...”, *cit.*, pp. 222-3. Aixina i tot, prèviament, ya havia senyalat MARTÍN-RETORTILLO BAQUER (Lorenzo), “La fórmula «cuestiones de hecho» como delimitadora de la competencia de los jurados de riego. (Reflexiones críticas a propósito del Decreto de competencias 2993/1970)”, en *Revista de Administración Pública*, 65, 1971, p. 189, apuntava que “en el fondo podemos observar hoy una tensión entre las nuevas ideas propias de la racionalización liberal que pretende la estatalización de lo que se va a llamar justicia... y, de otro lado, el mantenimiento de una situación de exención –desde ese prisma de la estatalización– lo que implica el reconocimiento de instancias autónomas, casi corporativas o gremiales, propias de las viejas formas feudales de producción”.

⁵⁴ Per tots, MARTÍN-RETORTILLO, “Reflexiones...”, *cit.*, p. 222.

GUILLÉN⁵⁵, quan afirma que *“la publicación de la Constitución política de 1812 suprimiendo los tribunales especiales acabó legalmente con la existencia del Tribunal”*. Si be, com reconeix el propi autor a continuació, *“ello no obstante, y a pesar de lo terminante del artículo, siguió funcionando de hecho el Tribunal de las Aguas, sin que a nadie se le ocurriese protestar y sin que la jurisdicción ordinaria recabase para sí el conocimiento de los negocios que a aquél competían”*⁵⁶.

Aixina i tot, durant un breu temps es produïren algunes ingerències per part dels corregidors i alcaldes majors. I estos episodis se produïren precisament despuix del Decret de 4 de maig de 1814, promulgat pel rei Ferran VII, pel que restablia la monarquia absoluta i declarava nula i sense efecte la Constitució de Cadis. Front ad això, conseqüència de les protestes del Tribunal, terminà l'Audiència disponent que el corregidor i els alcaldes majors s'atingueren a lo dispost pel Rei En Jaume II, no s'immiscuïren en els negocis propis dels Tribunals de sequiers ni admeten instàncies per a conèixer dels assunts terminats pel Tribunal de les Aigües⁵⁷.

Esta terminant disposició no evità que el Tribunal continuara en paraules de GUILLÉN⁵⁸, en *“una vida fuera de la legalidad, como a título de precario”*. I en esta situació es mantingué fins que, de nou per l'activitat dels síndics fent vore l'antiguetat, utilitat i ventages del Tribunal, aixina com els servicis prestats, la regència provisional dictà vàries òrdens (de 1 de decembre de 1840

---

⁵⁵ GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 75-6.

⁵⁶ El mateix fenomen pero des d'una altra posició, és referit per MARTÍN-RETORTILLO, “Reflexiones”, cit., p. 224, quan afirma que: *“como por otra parte resulta explicable, el Tribunal – lo mismo que otros también existentes– seguiría funcionando por la vía de hecho con los cometidos y funciones que hasta entonces habían desempeñado. Permanencia, reiterada pretensión de permanencia, de un sistema que se reclama como auténtica excepción al orden jurisdiccional del Estado; o, al menos, como especial singularidad del mismo”*.

⁵⁷ Cfr. GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 76-7.

⁵⁸ GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 77.

i de 26 d'abril de 1841) autorisant expressament el funcionament que se venia mantenint de fet per la pura força de l'autoritat del Tribunal i la voluntat dels regants valencians, aixina com ordenant als juges de primera instància que s'abstinguen de conéixer qualsevol interdicte de possessió en negoci en que el Tribunal de les Aigües haguera donat el seu veredict.

Aixina i tot, com a conseqüència del principi d'unitat jurisdiccional, una vegada més anaren dictant-se determinades normes coherents en este principi, que, si no derogaven expressa o directament al Tribunal de les Aigües de València, com atribuïen el coneiximent a uns atres òrguens de govern sense excepcions, podia entendre's que produïen alguna sòrt de derogació indirecta o tàcita. Com vorem més avant, és el cas del Còdic Penal de 1848, inclosa la llei provisional dictada per a la seua eixecució, o la Llei Orgànica del Poder Judicial de 1870.

En fi, el principi de "l'unitat jurisdiccional" o de "fur", sense lloc a dubtes supongué la més severa investida jurídica que rebé el Tribunal de les Aigües de València i la prova més dura per a la seua resistència. I al marge d'alguns pronunciaments i disposicions que el recolzaren en algun moment⁵⁹, mantingué en sus al nostre milenari Tribunal fins que, per últim, rebé el seu definitiu reconeiximent de la mà de la vigent Constitució espanyola de 1978 (art. 125), en relació en la LOPJ (art. 19.3) i l'actual Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana (art. 36.1.3).

Anem a centrar-nos ara en este principi d'unitat, per a conéixer la seua naturalea, alcanç i força vinculant, com a principal prova de resistència del Tribunal de les Aigües de València.

---

⁵⁹ Com és el Decret de 5 d'abril de 1932 que, dictat quan se constituïa el Tribunal de les Aigües de València en l'autoritat del president de la República, reconeixia expressament la jurisdicció de dit tribunal.

1. LA “UNITAT DE FUR” O “PRINCIPI DE L’UNITAT JURISDICCIONAL”

A) El reconeiximent de l’unitat de fur en els distints instruments normatius

a) En les constitucions espanyoles

Totes les constitucions espanyoles, encara que siga en diversa terminologia i intensitat variable, han reconegut el principi d’unitat jurisdiccional:

1.º La Constitució política de la monarquia espanyola, promulgada en Cadis, a 19 de març de 1812, vigent des de llavors fins 1814, i també des de 1820 a 1823 i de 1836 a 1837. Disponia en el seu art. 248 que “en els negocis comuns, civils i criminals no hi haurà més que un sol fur per a tota classe de persones”. I en reconèixer expressament el fur dels “eclesiàstics” i els “militars” (arts. 249 i 250), dispon que “les lleis decidiran si ha d’haver Tribunals especials per a conèixer de determinats negocis” (art. 278).

2.º La Constitució de la monarquia espanyola de 18 de juny de 1837 (reina N’Isabel II i, en el seu nom la reina viuda sa mare Na Maria Cristina de Borbó), vigent fins 1845, encara que revisa l’anterior, dispon que “Uns mateixos Còdics regiran en tota la Monarquia, i en ells no s’establirà més que un sol fur per a tots els espanyols en els juïns comuns, civils i criminals” (art. 4). I, en eixa línea que “les lleis determinaran els Tribunals i Jujats que ha d’haver, l’organització de cada u, les seues facultats, el modo d’exercir-les, i les calitats que han de tindre els seus individus” (art. 64).

3.º La Constitució de 23 de maig de 1845, vigent fins 1868, en sentit i paraules molt similars. És aixina perquè se dona sent reina N’Isabel II, en l’intenció de “regularisar i posar en consonància en les necessitats actuals de l’estat els antics furs i llibertats d’estos Regnes, i l’intervenció que les seues Corts han tingut en tots els temps en els negocis greus de la Monarquia,

modificant a l'efecte la Constitució promulgada en 18 de juny de 1837". Dispon idènticament que "uns mateixos còdics regiran en tota la Monarquia" (art. 4), encara que omet l'expressió de que no s'establirà més que un sol fur en els juïns. I pràcticament en les mateixes paraules, manté que "les lleis determinaran els Tribunals i Jujats que ha d'haver, l'organissació de cada u, les seues facultats, el modo d'eixercir i les calitats que han de tindre els seus individus" (art. 67).

4.º La Constitució democràtica de la nació espanyola, de 6 de juny de 1869, vigent fins 1873, partix disponent que "cap espanyol podrà ser processat ni sentenciat sino pel juge o tribunal a qui, en virtut de lleis anteriors al delit, competisca el coneiximent, i en la forma que estes prescriguen. No podran crear-se tribunals extraordinaris ni comissions especials per a conéixer cap delit" (art. 11). I, per últim, preveu que "als Tribunals correspon exclusivament la potestat d'aplicar les lleis en els juïns civils i criminals. La justícia s'administra en nom del Rei. Uns mateixos Còdics regiran en tota la Monarquia, sense perjuí de les variacions que per particulars circumstàncies determinen les lleis. En ells no s'establirà més que un sol fur per a tots els espanyols en els juïns comuns, civils i criminals" (art. 91).

5.º La Constitució de 30 de juny de 1876, vigent fins 1923, segueix disponent que "uns mateixos Còdics regiran en tota la Monarquia sense perjuí de les variacions que per particulars circumstàncies determinen les lleis. En ells no s'establirà més que un sol fur per a tots els espanyols en els juïns comuns, civils i criminals" (art. 75). També establíx que "les lleis determinaran els Tribunals i Jujats que ha d'haver, l'organissació de cada u, les seues facultats, el modo d'eixercir-les i les calitats que han de tindre els seus individus" (art. 78).

6.º La Constitució de 9 de decembre de 1931, vigent fins 1939, establíx que "l'Administració de Justícia comprendrà totes les jurisdiccions existents,

que seran regulades per les lleis. La jurisdicció penal militar quedarà llimitada als delits militars, als servicis d'armes i a la disciplina de tots els Instituts armats. No podrà establir-se fur algú per raó de les persones ni dels llocs. S'exceptua el cas de l'estat de guerra, en arreglament a la llei d'Orde públic. Queden abolits tots els Tribunals d'honor, tant civils com militars”.

7.º I la Constitució de 1978, vigent des de llavors fins a l'actualitat, dispon rotundament en el seu art. 117.5 que “el principi d'unitat jurisdiccional és la base de l'organissació i funcionament dels Tribunals. La llei regularà l'eixercici de la jurisdicció militar en l'àmbit estrictament castrense i en els suposts d'estats de sege, d'acort en els principis de la Constitució”. Lo anterior sense perjuí de que “els ciutadans podran eixercir l'acció popular i participar en l'Administració de Justícia per mig de l'institució del Jurat, en la forma i respecte ad aquells processos penals que la llei determine, aixina com en els Tribunals consuetudinaris i tradicionals” (art. 125).

Queda patent, aixina, que d'un modo més o manco directe o exprés, les distintes constitucions espanyoles reconeixen el principi d'unitat de fur o principi de l'unitat jurisdiccional. Pero exactament ¿qué significa i supon este en l'actual context jurídic? Ans de respondre a esta pregunta, vejам com es dicten algunes disposicions en coherència en este principi i en l'inicial falta de cobertura constitucional del Tribunal de les Aigües.

b) En unes atres disposicions de ranc inferior: conseqüències i reaccions jurídiques front a l'inicial inconstitucionalitat i illegalitat del Tribunal de les Aigües

Com si además de l'establiment constitucional del principi d'unitat de fur no fora suficient, se prengueren algunes decisions coherents en ell pròpiament, i com no podia ser d'una atra manera, anaren promulgant-se diverses normes derivades d'este mateix principi i que, en alguns casos, requeriren uns atres instruments normatius per a matisar o aclarir qualsevol

pretés efecte derogatori o supressor sobre el Tribunal de les Aigües. Vejam ara els principals:

1.º L'art. I, del Capítul segon, punt 32, del Reglament de les Audiències i Jujats de Primera Instància de 9 d'octubre de 1812.

Preveu este precepte rotundament que les Corts dispongueren que cessaren en l'eixercici de la seua jurisdicció els juges privatis de qualsevol classe⁶⁰, per tant, inclòs el Tribunal de les Aigües de València⁶¹. Ara be, respecte de l'aplicació d'este ha de significar-se que en aquell moment València estava ocupada pels francesos, i, com s'ha senyalat, estos permetien l'eixercici de la jurisdicció per part del Tribunal de les Aigües. Per tant, no li aplegava a alcançar, en tal conjuntura, l'inconstitucionalitat general ni la supressió del citat Reglament. A continuació, una vegada lliures de l'invasor francès, BORRULL dictà el seu famós discurs el 31 d'agost de 1813, defenent la subsistència del Tribunal, a pesar del principi d'unitat consagrat constitucionalment. I mentres estava en discussió en la Comissió d'Arreglament dels Tribunals, Ferran VII, per mig del Decret de 4 de maig de 1814, dissolgué les Corts, passant el Tribunal a una situació de "inconstitucionalitat transitòria" a, com la califica FAIRÉN⁶², "estranya". Aixina, per tant, pot que jurídicament se poguera pretendre la supressió del Tribunal de les Aigües, pero, per distints avatars, esta no aplegà a alcançar, ya no solament des d'un punt de vista fàctic sino ni tan sols jurídic, al Tribunal de les Aigües de València.

---

⁶⁰ Dispon lliteralment que: "*no debiendo haber, segun lo dispuesto en la Constitucion, más fueros privilegiados que el eclesiástico y militar, cesarán en el ejercicio de jurisdiccion todos los demás Jueces Privativos de cualquier clase...*" I a continuació, el punt 33, preveu que: "*Las causas y pleitos pendientes en los juzgados privativos que se suprimen, se pasarán desde luego á los Jueces de primera instancia de los respectivos pueblos; y donde hubiere mas de un Juez, se hará por repartimiento*".

⁶¹ Veja's una referència ad este, per eixemple, en BORRULL, *Tratado...*, cit., pp. 181-2. FAIRÉN., "El proceso...", cit., p. 294, nota 12a.

⁶² FAIRÉN, "El proceso...", cit., p. 295,

No obstant, fon precisament en este context quan es produïren ingerències certes per part dels corregidors i alcaldes majors als que s'ha fet abans referència i que, precisament conseqüència de les protestes del Tribunal, provocaren que se dictara el Decret de 29 de giner de 1819 per la Sala del Real Acort de l'Audiència de València. Este Decret ordena que: *“el Corregidor y Alcaldes Mayores de esta Ciudad en el conocimiento de negocios concernientes a las aguas de las siete acequias subalternas de su vega se arreglarán a lo prevenido por el Señor Rey Don Jaime en su Privilegio 126, y sin inmiscuirse en el de aquellos que son propios del Tribunal de Cequieros, ni admitir instancias que se dirijan a conocer y tratar sobre asuntos discutidos y terminados por dicho Tribunal”*⁶³.

La primera investida de l'unitat de fur queda salvada per “la campana” de l'invasió francesa, a continuació per la posterior derogació de la Constitució de Cadis per Ferran VII, i per últim, sobretot, per la voluntat dels agricultors i la decisió de l'Audiència de València. Tot açò permeté al Tribunal continuar funcionant durant i despuix del denominat trieni lliberal, entre 1820 a 1823.

2.º El Còdic Penal de 1848, i la llei provisional dictada per a la seua eixecució.

Estes normes, a l'ometre una menció als tribunals d'aigües i tipificar algunes conductes relatives a l'us de l'aigua⁶⁴, unit a l'errònea consideració de que el Tribunal de les Aigües imponia “penes” (en la terminologia d'algunes

---

⁶³ Transcrit per BORRULL, *Tratado...*, cit., p. 196. També, en FAIRÉN, “El principio de la unidad jurisdiccional...”, cit., p. 14.

⁶⁴ Recorda MARTÍN-RETORTILLO, “La fórmula...”, p. 198, nota 54, que l'article 489 tipifica com a falta “el que aprovechando aguas de otro, o distrayéndolas de su curso, causare daño que exceda de dos duros y no pase de veinticinco, será castigado con la multa de tanto al triplo del daño causado”. Precepte que segons senyala el citat autor “interfería en el campo de competencias de que conocían los tribunales de aguas existentes”.

ordenances), permetien l'expedient interpretatiu pel que se considerava suprimida la jurisdicció i eixercici d'esta pel Tribunal de les Aigües⁶⁵. Front ad això, tingué que dictar-se el Real Decret de 27 d'octubre de 1848 per a aclarir que dels citats instruments normatius no derivava cap supressió dels jujats privatius de rec de València, Múrcia o qualsevol altre lloc i de similar classe.

I si en açò no fora suficient, la Real Orde de 11 de giner de 1853, per la que s'aprovava el Reglament del Sindicat General de Recs del Túria, expressa la subsistència del Tribunal de les Aigües i el vigor dels Privilegis otorgats per En Jaume I i En Jaume II⁶⁶. Tot això fins que, per últim, la Llei d'Aigües de 1866 reconeix de nou el Tribunal de les Aigües, com a model digne de ser imitat.

3.º El Decret d'unificació de furs de 6 de decembre de 1868.

Com a concreció del principi constitucional de l'unitat jurisdiccional, en una voluntat clara de terminar en les diverses jurisdiccions es dicta el Decret de 1868⁶⁷. No obstant, potser perque el verdader problema se plantejara en una

---

⁶⁵ Aclarix FAIRÉN, "El proceso...", p. 296, que paregué posar en perill l'existència del Tribunal en la base errònea de que impon penes en lloc de sancions administratives i condenes indemnitàries civils. Sobre esta qüestió àmpliament i en el mateix sentit, veja's CERVELLÓ DONDERIS, V., "La naturaleza de las sanciones del Tribunal de las Aguas", en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET, coor.: MASCARELL), Institució Alfons el Magnànim, València, 2014, pp. 129-46.

⁶⁶ FAIRÉN, "El proceso...", *cit.*, p. 296.

⁶⁷ MASCARELL NAVARRO, M^a. J., "El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana", en *Derecho y Opinión*, núm. 5, 1997, pp. 314-5, nota 18, transcriu el Preàmbul d'este Decret, que resulta molt revelador quan afirma, entre unes atres coses, que "*La diversidad de fueros embaraza la administración de justicia; hace imposible que el malhechos sienta cuanto antes el castigo que merece su delito; dá lugar á que el particular no vea reparado su derecho, violado por un tercero, con la prontitud que la justicia exige y la conveniencia reclama, puesto que, empeñados conflictos entre las diversas jurisdicciones, se difiere por mucho tiempo la represión que la ley demanda cuando sus prescripciones han sido holladas o desconocidas por los que son súbditos... pero no paran aquí los perjuicios. Con la diversidad de fueros son múltiples las jurisdicciones encargadas de aplicar unos mismos códigos; y no reconociendo un Tribunal superior común que fije la inteligencia de la ley, que uniforme la jurisprudencia, que ejerza alta inspección sobre todos ellos, de manera que pueda obligar con sus repetidos fallos á que los encargados de administrar justicia, sin distinción se atemperen á las doctrinas legales que sanciona, la más contrarias interpretaciones se consagran en las ejecutorias, los más absurdos principios se enseñorean en el*

atra classe de jurisdiccions, omet tota referència o menció al Tribunal de les Aigües de València, si be declara que les “jurisdiccions” de Facenda i Comerç són les úniques que desapareixen per complet⁶⁸.

4.º La Llei Orgànica del Poder Judicial de 1870.

I a similar conclusió, per exclusió, pogué haver-se aplegat en la Llei Orgànica del Poder Judicial de 1870, perquè ometia qualsevol referència, directa o indirecta, al Tribunal de les Aigües de València o a qualsevol altre Tribunal privatiu. D'eixa manera, el Tribunal de les Aigües quedava orfe de cobertura en una Llei que se supon és reguladora d'un Poder Judicial en el que el milenari Tribunal de les Aigües, com a orgue jurisdiccional, havia d'integrar-se. No obstant, ya se contaven en elements suficients per a entendre subsistent Tribunal, a pesar de l'omissió en la LOPJ.

Encara que se contava en reconeiximents anteriors, en estes circumstàncies, no resultava exagerat afirmar que l'existència del Tribunal de les Aigües estava illegalment terminada. No obstant, una volta més, per la força dels fets, el Tribunal estigué funcionant en plena regularitat, eficàcia i sense protesta dels que ad ell estaven somesos, fins que de nou tornà a rebre reconeiximent illegal pel Decret de 5 d'abril de 1932, pel que “*se confirman los privilegios y autonomía de jurisdicción de que disfruta el Tribunal de las Aguas de Valencia*”. Confirmació que han reiterat els arts. 125 CE, 19.3 LOPJ i 36 de l'Estatut Valencià. No en va la nostra constitució havia establert ya límits i excepcions al règim uniforme del poder judicial que inicialment

---

foro, la más ruinosa confusión prevalece en él, que redunde en perjuicio de los particulares que no saben fijamente cuales son sus derechos, dada la divergencia en el modo de entender la voluntad del legislador; y los mismos Tribunales que se desautorizan con sus encontradas declaraciones. Preciso es, pues, borrar de nuestra legislación las leyes que dan origen a tamaños males”.

⁶⁸ Conclou el mateix preàmbul anterior ressaltant lo següent: “*Pero al quitar a los eclesiásticos el fuero, es menester determinar con precisión en qué clase de asuntos quedan desahogados... Esto mismo ha de tenerse presente al designar los asuntos de la competencia de la jurisdicción militar... La jurisdicción de Hacienda y la de Comercio son las únicas que desaparecen por completo... Así se conseguirá la unidad de fueros, reclamada por la ciencia y deseada por la opinión...*”

dissenya puix el seu art. 125 preveu que els ciutadans de nacionalitat espanyola podran participar en l'administració de justícia per mig dels tribunals consuetudinaris i tradicionals.

En fi, queda patent que la “unitat de fur” o “principi de l'unitat jurisdiccional”, consagrat en totes i cada una de les Constitucions espanyoles, i en coherència en la regulació derivada, des d'un punt de vista jurídic supongué el més dur colp rebut pel Tribunal de les Aigües. L'inconstitucionalitat, paliada no obstant, d'una banda, per l'ocupació francesa i, d'una altra, per certs vaivens polítics que aplegaren a l'extrem de derogar la Constitució de Cadis, el situà en una precarietat tal que, no obstant l'inestimable col·laboració d'alguns personages influents, com el diputat valencià BORRULL⁶⁹, i al marge de la seua indiscutible utilitat i perfecció tècnica, solament pogué ser superada per la tenaç voluntat dels regants valencians en mantindre el funcionament regular del Tribunal i, en això, les seues costums seculars.

B) El doble significat del principi d'unitat jurisdiccional en l'ordenament constitucional actual

L'unitat jurisdiccional o de fur, no obstant representar un greu perill per a la subsistència del Tribunal de les Aigües, és característica de modernitat, en la mida que supon l'eliminació de privilegis en l'ordenament jurídic processal i, per tant, favorix l'igualtat. La positiva valoració d'este principi i el seu necessari manteniment resulta, a dia de hui, indiscutible⁷⁰. La qüestió se centra

---

⁶⁹ Per a conèixer el paper dels polítics valencians despuix de la Constitució de 1812, veja's PALAO GIL, F. J. “El Tribunal de las Aguas ante la Constitución de 1812 y el primer liberalismo español”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas* (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Institutió Alfons el Magnànim, València, 2014, pp. 93-112.

⁷⁰ FAIRÉN, “El principio de la unidad jurisdiccional...”, *cit.*, p. 11, senyala inclús que “*es perfectamente compatible con un sistema federal*”. Note's, en qualsevol cas, que l'unitat de jurisdicció té valor positiu en sí mateix, una altra cosa és l'àmbit que dega comprendre dita unitat. Açò últim dependrà de la perspectiva que se tinga a partir dels distints tipus de nacionalismes possibles o, en qualsevol cas, de la concepció política. Però, en qualsevol dels casos, siga d'àmbit més ampli o més estricte, el principi d'unitat jurisdiccional mereix una valoració positiva.

en si mereix rebre alguna excepció, com la que podria representar el Tribunal de les Aigües de València.

L'unitat jurisdiccional, com advertix ORTELLS⁷¹, té en el nostre ordenament constitucional un doble significat: estableix com a regla general quí té atribuït el poder per a organitzar la jurisdicció, per a constituir-la, ordenar els òrgans que l'integren i les potestats que exerceixen; i també estableix un criteri d'organització consistent en unificar el règim de garanties de l'independència dels jutges titulars dels òrgans jurisdiccionals. Aquests aspectes es contraponen, a lo manco en principi, en el Tribunal de les Aigües de València.

a) L'unitat de fur com a poder organitzador únic de la jurisdicció

Certament el Tribunal de les Aigües de València queda somés, com no podia ser d'una altra manera, al conjunt de l'ordenament jurídic espanyol actual, als principis i drets constitucionals així com a les normes específiques de dret administratiu i en particular en matèria d'aigües. No obstant, també resulta indubtable que se rig i organitza de forma autònoma, per mig d'unes disposicions pròpies i, sobretot, conforme a la seua costum, és dir, segons una repetició que causa dret. D'eixe modo, no resulta necessari, ni tan sols convenient, que un òrgan de tals característiques se sotmeta a un poder organitzador únic.

Com és sabut, la jurisdicció se presenta relativa en quant ha de trobar coherència en l'organització política de l'estat en que se trobe donat que constitueix una de les manifestacions de la seua sobirania. Des d'eixa perspectiva, en un estat unitari, encara que siga autonòmic, solament un poder únic està habilitat per a configurar orgànica i funcionalment la jurisdicció. D'ací que, com a regla general, el poder legislatiu de l'estat tinga la potestat

---

⁷¹ ORTELLS RAMOS, M., "El principio de la unidad jurisdiccional", en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns altres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, p. 95.

de configuració (especialment l'art. 117.5 CE). Aixina i tot, esta regla general pot tindre excepcions, com ocorre en l'actualitat en les llimitades competències legislatives de les comunitats autonòmiques⁷²; o pel reconeiximent d'una jurisdicció supraestatal (art. 93 CE)⁷³, açò és, el Tribunal Europeu de Drets Humans, distints òrguens de l'Unió Europea (com el Tribunal de Justícia, el Tribunal General i Tribunals especialisats adjunts), la Cort Penal Internacional per al castic dels crims internacionals per a l'enjuïciament perpetrats en l'antiga Yugoslàvia, o el Tribunal Internacional per a l'enjuïciament dels crims internacionals perpetrats en Ruanda.

b) L'unitat de fur com a principi d'organissació de la jurisdicció

Més rellevant se presenta encara el principi de l'unitat jurisdiccional com

---

⁷² Encara que l'art. 149.1.5ª CE atribuïx a l'Estat la competència exclusiva sobre la matèria de «Administració de Justícia», alguns aspectes relacionats en els mijos personals i materials que servixen d'ajuda o auxili per a l'eixercici de la funció jurisdiccional, coneguda com “administració de l'administració de justícia”, no formen part d'este núcleu irreductible i han pogut ser assumits per les Comunitats autònomes a través dels corresponents estatuts d'autonomia en virtut de la clàusula residual de l'art. 149.3 CE, i inclús contenen certes potestats reglamentàries i de realissació d'actes administratius singulars. Tot això conforme a la delimitació que realisa la Llei Orgànica del Poder Judicial, els citats estatuts d'autonomia, i a través de les resolucions del Tribunal Constitucional sobre els assumts relatius a l'atribució i llimits d'estos poders. En el cas de la Comunitat Valenciana, les competències de la Generalitat se troben regulades en el Capítul V del Títul III del “Estatut d'Autonomia”, i en particular en el seu art. 36, segons dispon, correspon a la Generalitat: “1.ª Eixercir, en la Comunitat Valenciana, totes les facultats que la Llei Orgànica del Poder Judicial reconega o atribuïxca al Govern de l'Estat; 2.ª Fixar la delimitació de les demarcacions territorials dels òrguens jurisdiccionalss en el seu territori i la localissació de la seua capitalitat. La Generalitat participarà també, d'acort en la Llei Orgànica del Poder Judicial en la creació o transformació del número de seccions o jutjats en l'àmbit del seu territori. 3.ª Coadjuvar en l'organissació dels Tribunals consuetudinariis i tradicionals, en especial en la del Tribunal de les Aigües de la Vega de València. 4.ª Proveir de mijos personals, materials i econòmics a l'Administració de Justícia. 5.ª La competència per a ordenar els servicis de justícia gratuïta que podran prestar-se directament o en col·laboració en els coleges d'advocats i les associacions professionals. 2. Els valencians, en els casos i forma que determine la Llei, podran participar en l'Administració de Justícia per mig de l'institució del Jurat, en els processos penals que se substancien davant els òrguens jurisdiccionalss en seu en la Comunitat Valenciana”.

⁷³ Les resolucions que provenguen d'uns atres òrguens en jurisdicció no constituïda per l'ordenament espanyol no podran tindre eficàcia directa en Espanya més que a través del procediment específic denominat exequàtur i que se regula en els arts. 951 a 958 la Llei d'Enjuïciament Civil de 1881, vigent en este punt mentres no entre en vigor la Llei sobre cooperació internacional en matèria civil (en el Bolletí del Ministeri de Justícia, núm. 2143, de juny de 2012, se publica una “Propuesta de Ley de Cooperación Jurídica Internacional en materia civil. O como colmar una laguna legislativa difícil de entender y fácilmente remediable”, firmada per VIRGÓS SORIANO, M., HERECIA CERVANTES, I., GARCIMARTÍN ALFÉREZ, F. J., i DÍAZ FRAILE, J. M.

a principi d'organització de la jurisdicció, en quant permet unificar les garanties de l'independència judicial d'aquells que exerceixen jurisdicció⁷⁴. D'eixa manera, se prevé la tentació de que el legislador establixca, com havia fet en el passat⁷⁵, i li permetrà la relativitat de les garanties d'independència⁷⁶, òrguens en merces en les garanties i, per tant, en majors possibilitats de control per part d'uns altres poders o influència política. Este rellevant objectiu permet explicar i justificar el tenor de l'art. 117.5 de la vigent Constitució, quan literalment dispon que *“el principi d'unitat jurisdiccional és la base de l'organització i funcionament dels Tribunals”*. I d'eixe modo se configura com a marc en el que se limita la llibertat d'establir diferents règims de garanties de l'independència judicial, a l'establir com a regla general que tots els òrguens jurisdiccionals compartiran un mateix estatut personal, en idèntiques garanties d'independència i someses a un mateix orgue de govern autònom (el Consell General del Poder Judicial). A partir d'ahí, i sense perjuí d'uns altres límits imposats per la pròpia Constitució⁷⁷, el legislador ordinari podrà configurar l'estructura d'eixa organització judicial com, entre unes altres rellevants qüestions, les seues classes (unipersonal o colegiat), els seus graus

---

⁷⁴ En realitat, des d'una perspectiva de dret actual, i conegudes les excepcions que la pròpia Constitució establix al principi d'unitat, la referència genèrica als que exerceixen jurisdicció que s'utilisa en el text deuria restringir-se únicament als titulars dels òrguens jurisdiccionals que formen part del Poder Judicial en sentit estricte, i que són els regulats en la Llei Orgànica del Poder Judicial. No cabria incloure aquells altres que, també exerceixen jurisdicció però no en eixes característiques, i que més avant se mencionaran com a excepcions al principi d'unitat.

⁷⁵ L'experiència ha constatat, i com a exemple paradigmàtic pot citar-se el Tribunal d'Orde Públic creat en la Llei 154/1963, de 2 de desembre i per últim suprimit pel Decret Llei de 4 de gener de 1977, que junt als Tribunals ordinaris se podien crear òrguens especials per a determinades matèries o persones, a on els titulars no contaven en idèntiques garanties d'independència, als efectes de permetre un control de caràcter polític.

⁷⁶ Ha de tindre's present que el valor de les normes que tendixen a garantir l'independència judicial és relatiu, puix s'adapten a les concretes finalitats i poden variar en el temps i l'espai segons les concretes circumstàncies concurrents. Per eixe camí, el legislador ordinari, sense excloure l'independència judicial, podria configurar de modo divers segons els òrguens. El principi d'unitat impedia la possibilitat d'estes diferències entre òrguens.

⁷⁷ Principalment, el principi del jure legal i predeterminat per la llei (arts. 24.2 i 117.3 CE); el principi d'igualtat (art. 14 CE); aixina com uns altres més específics sobre l'atribució de competències per a conèixer de recursos (arts. 123.1 i 152.1 CE).

(de primera o segona instància), o els assunts que formen part de les seues competències i que permeten la seua especialisació. Ara be, no ha de confondre's especialisació i naturalea especial. Mentres l'especialisació és perfectament admissible per la seua utilitat i no contradir el principi d'unitat, excepte que concórrega norma expressa d'igual ranc que l'excepcione, la naturalea especial queda constitucionalment prohibida⁷⁸.

En estes soles indicacions podem fer-nos bona idea de l'importància capital del principi de l'unitat jurisdiccional aixina com de la força excloent que, des dels seus inicis, implicava respecte de tots aquells òrguens que no quedaren caracterisats per les seues exigències uniformadores. No obstant, la rellevància del principi de l'unitat jurisdiccional no exclou que, quan concórreguen raons que ho justifiquen, pugua coexistir en excepcions ad este.

c) Actuals excepcions al principi de l'unitat jurisdiccional

Resulta constatat que el principi d'unitat no a soles pot genèricament ser excepcionat sino que concretament la pròpia Constitució espanyola vigent contempla un bon número d'òrguens jurisdiccional que reben importants matisos en l'estatut personal dels seus titulars, que no venen regulats en la Llei Orgànica del Poder Judicial ni són somesos al Consell General del Poder Judicial ni, en general, al govern autònom del Poder Judicial.

Com el principi de l'unitat jurisdiccional té ranc constitucional, les seues excepcions han de trobar-se en norma d'igual ranc. I en efecte, sense ànim d'exhaustivitat, junt als “tribunals consuetudinaris i tradicionals” en els que els “ciutadans” podran participar en l'Administració de Justícia, la pròpia Constitució espanyola de 1978 reconeix com a òrguens especials: els tribunals

---

⁷⁸ És aixina perque orgue especial és el que incomplix en els paràmetros exigits per l'unitat, açò és: 1.º contar en distint estatut personal; 2.º no regular-se en la Llei Orgànica del Poder Judicial; i 3.º, encara que solament en la Constitució de 1978 per ser la que introduïx per primera vegada l'autogovern autònom, per no sometiment al Consell General del Poder Judicial.

militars (art. 117.5 CE)⁷⁹; el Tribunal de Contes (art. 136 CE)⁸⁰; el Tribunal Constitucional (arts. 159 i 160 CE)⁸¹; i el Tribunal del Jurat (art. 125 CE)⁸².

Partint aixina, de la possibilitat real i constatada de que el principi de l'unitat jurisdiccional reba excepcions, se tracta solament de valorar si realment concorrien raons suficients com per a justificar i permetre que el Tribunal de les Aigües de València mereixquera ser una excepció més, a pesar de que siga front a una regla general representativa de modernitat, d'igualtat i de garanties d'independència judicial.

A diferència de lo que ocorre en la vigent Constitució, els texts precedents contenien referències merament indirectes sobre el possible establiment de tribunals especials front a la “unitat de fur”. Aixina, per eixemple, com s'ha vist, la Constitució de Cadis de 1812 se referix genèricament a que “*las leyes decidirán si ha de haber...*” (art. 278); la

---

⁷⁹ El seu caràcter especial deriva de que no s'integren per judges i magistrats de la carrera judicial ordinària; l'estatut dels seus membres és diferent per no estar regulat en la LOPJ, sino en LO 4/1987, de 15 de juliol, de la Competència i Organització de la Jurisdicció Militar; per no estar gestionat pel Consell General del Poder Judicial, i per no insertar-se en l'organització judicial ordinària. Com a contrapartida, la pròpia Constitució establí que la competència d'estos tribunals especials deu llimitar-se a l'àmbit estrictament castrense i als supòsits d'estat de sege, a l'objecte d'evitar que el reconeixement constitucional d'estos poguera lligitimar una extensió excessiva de la seua competència en matèria penal, materialment contrària a la proclamada unitat jurisdiccional.

⁸⁰ Ademés d'exercir potestat jurisdiccional, sempre llimitada a l'àmbit que se denomina enjuiciament contable; ademés té com a funció el control tècnic dels comptes i de la gestió econòmica de l'Estat i del sector públic. En este cas, és orgue auxiliar i dependent de les Corts Generals, a les que proporciona les bases necessàries per a que puguin exigir les responsabilitats polítiques derivades de la gestió financera de l'Eixecutiu. Se tracta d'un tribunal especial en atenció a la qualitat dels membres que el componen, les normes que rig el seu nomenament (art. 30.1 LO 2/1982, de 12 de maig, del Tribunal de Contes) i de que, a pesar de l'assimilació del seu estatut personal al dels judges i magistrats (art. 136.3 CE; arts. 30.1 i 33 LO Tribunal de Contes), no s'integren en l'organització judicial ordinària, ni estan somesos al seu orgue de govern autònom.

⁸¹ La seua regulació se desenrolla en els arts. 1 al 26 LO 2/1979, de 3 d'octubre, del Tribunal Constitucional. El seu caràcter especial deriva per similars consideracions, per la qualitat dels seus membres, normes que rig el seu nomenament, la no integració en l'organització judicial ordinària i no sometiment al Consell General del Poder Judicial.

⁸² Encara que s'incardin en l'organització judicial ordinària (arts. 1.3 i 2.1 LO 5/1995, de 22 de maig, del Tribunal del Jurat), és patent que la qualitat del jurat que ocasionalment integra este Tribunal manté profundes diferències en quant al seu estatut personal en el juge tècnic i de carrera al que se referix la pròpia Constitució en els arts. 117.1 i 122.1.

Constitució de 1837, encara més genèricament, parla de que “*las leyes determinarán los Tribunales y Juzgados que ha de haber*”, pero ni tan sols preveu expressament que puguin ser especials sino que determinarà “*la organización de cada uno, sus facultades, el modo de ejercerlas, y las calidades que han de tener sus individuos*”. Lo mateix ocorre en la de 1845, i encara menors són les possibilitats d'excepció en la de 1869. Aixina i tot, l'inexistència d'excepcions resulta oscilant perquè la de 1867 torna als termes de la de 1837 en els seus arts. 75 i 78. Però, al mateix temps, la de 1931 limita els supòsits d'excepció al cas d'estat de guerra, en arrelament a la llei d'Orde públic. Situació esta que, per últim, se tanca en la vigent Constitució de 1978, establint expressament com a excepció a l'unitat de fur o, en uns altres termes “al principi de l'unitat jurisdiccional”, entre uns altres supòsits, a que el tribunal siga consuetudinari i tradicional (art. 125).

2. INCONSTITUCIONALITAT I ILLEGALITAT TRANSITÒRIA DEL TRIBUNAL DE LES AIGÜES DE VALÈNCIA CONSEQÜÈNCIA DE LA “UNITAT DE FUR”

Com s'ha vist, el Tribunal de les Aigües de València no quedà exent de patir rellevants avatars històrics. L'època constitucionalista fon la de senyalisació de l'administració i la jurisdicció. Igualment, l'aigua tenia la condició de recurs públic, considerant-se les comunitats de regants com a entitats de dret públic des de la primera Llei d'Aigües, i d'allí fins als nostres dies⁸³. Tot això s'emmarcava en una jurisdicció fortament caracterisada pel principi d'unitat, i constituïen elements que, en major o menor émfasis, pugnaven en el prestigi del tribunal, la consciència de jurisdicció per aquells que se sometien ad ella, l'eficàcia del procés a un cost ínfim i en llimitada quan no irrellevant incidència en les garanties d'independència del tribunal que és, en definitiva, la principal finalitat de repetit principi de l'unitat

---

⁸³ Arts. 2 y 237 *in fine* LAguas 1879, arts. 2 i 74.1 LAguas 1985 i arts. 2 i 82.1 TRLAguas.

jurisdiccional, entés en el seu aspecte d'organització de la jurisdicció⁸⁴.

Resulta patent que l'unitat de fur s'oponia immediatament a la subsistència del Tribunal de les Aigües de València i a l'exercici de la potestat jurisdiccional per este. Despuix de la Constitució de Cadis 1812, en certs vaivens legislatius, de supressió i reconeiximent, se mantingué entre l'inconstitucionalitat, l'illegalitat transitòria i la mera subsistència de fet. Aixina deriva del text constitucional i d'algunes normes que el desenrollen. I aixina és com s'ha constatat per la doctrina: l'influència del principi d'unitat de fur constitucionalment establert tingué un efecte devastador jurídicament. Aixina, per exemple, BORRULL⁸⁵ parlava de *“una extinción tan solemne, de haberse admitido y jurado en Valencia la referida Constitución”*; GUILLÉN⁸⁶ de *“una vida fuera de la legalidad, como a título de precario”*, en la que havia situat una Constitució de 1812 que *“acabó legalmente con la existencia del Tribunal”*. I FAIRÉN⁸⁷ es referix rotundament que el Tribunal fon *“oficialmente derogado por la Constitución de Cádiz”*. En fi, pot afirmar-se sense temor a exageracions que l'unitat de “fur” supongué jurídicament la prova de supervivència més severa en la que s'enfrontà el Tribunal de les Aigües.

Pero lo més rellevant en este moment no són tant les conseqüències genèriques i l'alcanc més o manco conscient o pretés de la generalització del principi constitucional de l'unitat de jurisdicció, sino l'escàs èxit supressor que tingué de fet. Certament, el Tribunal de les Aigües de València, jurídicament superà l'alcanc derogatori immediat com a conseqüència de l'ocupació francesa sobre l'àmbit territorial del Tribunal, i a posteriori per la pròpia

---

⁸⁴ ORTELLS RAMOS, M., “El principio de unidad jurisdiccional”, en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns atres), *cit.*, p. 96.

⁸⁵ BORRULL, “Discurso...”, *cit.*, pp. 116-7.

⁸⁶ GUILLÉN, *El Tribunal...*, *cit.*, pp. 75-7.

⁸⁷ FAIRÉN, “El principio de la unidad...”, *cit.*, p. 13.

derogació de la Constitució de Cadis. Pero, en qualsevol cas, les circumstàncies jurídiques adverses a mig i llarc determini mai li impediren mantindre el seu tenaç i regular funcionament, encara que fora de mer fet. Per supost, els regants somesos no protestaren en moment algú front a eventuals faltes de cobertura jurídica, ni tampoc es constatà autoritat jurisdiccional o administrativa que intentara recaptar per a sí el coneiximent dels assunts propis del Tribunal. Com a excepció, com ya s'indicà, solament es produïren alguns esporàdics intents pels corregidors i alcaldes majors, precisament en periodo de no vigència de la Constitució de Cadis, que pronte foren rebujats per l'Audiència de València per mig de Decret de 29 de giner de 1819.

És destacable que, una volta més, fon la ferma defensa de la jurisdicció per part del propi Tribunal que se dictà el citat Decret de 1819⁸⁸. Actitut de defensa i exigència de respecte per part dels regants, i també d'alguns valencians rellevants⁸⁹, que estigué ben motivada formal i materialment mostrant l'antiguetat del Tribunal, com a valor patrimonial immaterial en gestació, i sobretot la seua utilitat, grans ventages i servicis prestats. Actitut que permeté, front a la tendència centralisadora i les indubtables ventages i valors de modernitat, igualtat i garanties que aporta l'unitat de fur, el reconeiximent del Tribunal de les Aigües de València front a vent i marees jurídiques d'indubtable rellevància.

---

⁸⁸ Cfr. GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 76-7.

⁸⁹ U dels més aclamats defensors fon sense dubte el diputat valencià FRANCISCO XAVIER BORRULL Y VILANOVA, per la seua intervenció en ocasió de la Constitució de Cadis. També mereixeria destacar, entre uns atres, l'ilustre juriste valencià i diputat EMILIO ATTARD ALONSO, que, en la seua sessió de 8 de juny de 1978, reclamà que se considerara al Tribunal de les Aigües com a una excepció en l'actual Constitució espanyola. Inclús el major expert i estudiós del Tribunal de les Aigües, el Prof. Dr. VÍCTOR FAIRÉN GUILLÉN (que no fon valencià de naiximent, pero impartí docència de Dret Processal en l'Universitat de València durant anys, és considerat pare de l'escola valenciana de Dret Processal, i mereixqué el doctorat honoris causa en ella), ha contribuït també al seu reconeiximent en certa mida. Ademés de pels seus numerosos i importants treballs d'investigació, divulgació i defensa del Tribunal, en fase d'elaboració de la Constitució vigent, en cert modo pretengué emular a BORRULL Y VILANOVA (*Discurso...cit.*), en el seu treball "El principio de unidad jurisdiccional y el tribunal de las Aguas de Valencia", ya citat.

Esta ferma defensa conseguí el reconeiximent del Tribunal de les Aigües com a tribunal especial, no obstant contindre's en les constitucions, com s'ha indicat, meres referències indirectes a estos òrguens. En efecte, tardament, pero se li pogué reconéixer encara que en modo oscilant entre la tendència unificadora i el reconeiximent puntual. Aixina, entre unes atres, les òrdens de la regència provisional del regne expedides el 1 de decembre de 1840 que autorisaren la continuació del Tribunal de les Aigües; la de 26 d'abril de 1841, per la que es manà als juges de primera instància s'abstingueren de conéixer per qualsevol interdicte de possessió en negoci en que el Tribunal de les Aigües haguera donat el seu veredict. També la Real Orde de 10 de juny de 1843, que aprovava les Ordenances de la séquia de Tormos en les que se fa referència expressa al Tribunal de les Aigües. Aixina mateix, el Real Decret de 27 d'octubre de 1848⁹⁰, en el que es declarava que ni pel nou Còdic Penal, ni per la Llei Provisional donada per a la seua eixecució, s'entengueren suprimit els jujats privatis de rec de València, Múrcia... I també en el preàmbul de la Llei d'Aigües de 3 d'agost 1866 se menciona al Tribunal de les Aigües de València, i se li oferix el seu reconeiximent; i inclús en el Decret de 5 abril 1932, dictat al temps de constituir-se el Tribunal de les Aigües de València baix l'autoritat del President de la República, reconeixia expressament la seua jurisdicció. Tot això fins que, per últim, se reconeix mercé a l'art. 125 CE, en relació en l'art. 19.3 LOPJ i l'art. 36.1.3 de l'Estatut d'Autonomia de la Comunitat Valenciana⁹¹. I també és declarat, primer com a ben d'interés

---

⁹⁰ Advertix MASCARELL NAVARRO, M^a. J., "El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana", *cit.*, p. 314, nota 17, que la Real orde de 15 de març de 1849, per la que se manava que no pose destorp als tribunals de recs en l'eixercici de la seua jurisdicció, fon dictada com a conseqüència de l'expedient promogut per a que se declarara, primer la continuació dels jujats d'aigües dels recs de Tudela i Corella, i segon, que la Diputació provincial de Navarra era el tribunal d'apelació dels seus veredictes.

⁹¹ Inclús el preàmbul de la Llei 29/1985, de 2 d'agost, d'Aigües (vigent fins el 25 de juliol de 2001) reconeix al Tribunal quan, en el seu últim paràgraf, afirma que: "se hace, pues, imprescindible una nueva legislación en la materia, que aproveche al máximo los indudables aciertos de la legislación precedente y contemple tradicionales instituciones para regulación de los derechos de los regantes,

cultural immaterial per la Generalitat Valenciana (per mig de Decret 73/2006, de 26 de maig, del Consell), i posteriorment com a patrimoni immaterial de l'humanitat pel Comité Intergovernamental de la UNESCO per a la salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial, en quarta reunió, en Abu Dhabi, el 30 de setembre de 2009⁹².

La greu situació jurídica que patí el Tribunal de les Aigües permet valorar en tota la seua dimensió els esforços necessaris i els mèrits alcançats a l'hora de mantindre vigent la seua jurisdicció, encara que, en alguns periodos de temps, haja tingut que ser solament per la mera via de fet. És més, encara quedava una última prova per a aconseguir el seu reconeiximent: la del tamís de la Constitució de 1978.

3. L'ÚLTIMA PROVA DE SUPERVIVÈNCIA: EL MANTENIMENT DEL CARÀCTER TRADICIONAL I CONSUETUDINARI

A diferència d'unes atres anteriors, la vigent Constitució conté una previsió directa als “tribunals tradicionals i consuetudinaris”. D'eixe modo s'oferix cobertura constitucional per a que, per mig del reconeiximent de tal caràcter, aquells tribunals que complixquen en tals característiques puguin alcançar la categoria d'orgue jurisdiccional. Açò fon precisament lo que ocorregué en els seus inicis en el Tribunal de les Aigües de València. I, en posterioritat, concretament per mig de la LO 13/1999, de 14 de maig que introduïx punt 4 de l'art. 19 LOPJ, també se produïx en el Consell d'Hòmens Bons de l'Horta de Múrcia. I és lo que podrà ocórrer en el futur en uns atres

---

de las que es ejemplo el Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana, pero que tenga muy en cuenta las transformaciones señaladas, y de manera especial, la nueva configuración autonómica del Estado, para que el ejercicio de las competencias de las distintas Administraciones se produzca en el obligado marco de colaboración, de forma que se logre una utilización racional y una protección adecuada del recurso”.

⁹² Veja's sobre esta qüestió, BONET NAVARRO (Jaime), “El Tribunal de las Aguas y el patrimonio cultural”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 147-64.

òrguens, com el Jujat Privatiu d'Aigües d'Oriola, ya que el 5 de març de 2014, el Ple de Les Corts Valencianes, per unanimitat de tots els grups, ha reconegut els mèrits històrics i el dret a que este Jujat siga considerat com a tribunal tradicional i consuetudinari i, per tant, adquirisca la categoria d'orgue jurisdiccional. Per ad açò, el propi Ple insta al Consell de la Generalitat per a que es dirigisca al govern espanyol i demane la presentació d'un projecte de LOPJ, instant també l'inici dels tràmits necessaris per a la declaració d'este Jujat com a patrimoni immaterial de l'humanitat.

Ara be, açò s'ha produït per la circumstància concreta i, relativament casual, de que el Tribunal de les Aigües de València complia escrupulosament en les exigències constitucionals, al tractar-se d'un orgue tant consuetudinari com tradicional. El seu caràcter tradicional, al marge de tot lo relatiu que puga ser el temps, resulta indiscutible. No obstant, el manteniment del seu caràcter consuetudinari, la no positivisació de les seues normes que pugnarien en el seu propi caràcter consuetudinari, igualment es pot atribuir a la voluntat de mantindre intacta la seua essència. En efecte, el Tribunal mai cedí a la tentació d'incórrer en el gravíssim erro de traslladar les seues costums al dret positiu. I ocasions no li faltaren. Sense anar més llunt, defenia GUILLÉN⁹³ que s'impon la reforma de les ordenances, entre unes atres coses, *“para fijar por escrito todo lo que hoy en día se rige por las costumbres y la tradición”*. Inclús a data de hui, autors com PLAZA⁹⁴, han afirmat que *“una Ley del Tribunal de las Aguas de la Vega Valencia que se limitase a regular su composición y su funcionamiento, tendría el beneficio de la publicidad normativa y de la seguridad jurídica, y sería una buena plataforma para su conocimiento y difusión fuera de nuestras fronteras y en tiempos venideros, reforzando la*

---

⁹³ GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 81.

⁹⁴ PLAZA PENADÉS, J., “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su consideración como institución de Derecho Civil Foral Valenciano”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, p. 127.

importancia y valía que el Tribunal de las Aguas tiene en la cultura jurídica”.

No obstant, el perill de tal procedir “positiviste” resulta patent. Si be la Constitució de 1978 permetia inicialment consolidar la subsistència del Tribunal, les pròpies condicions per ad això albergaven un risc cert d’extinció. Com en principi l’unitat jurisdiccional abocava a la desaparició del Tribunal de les Aigües com a orgue jurisdiccional, era necessari que una altra norma d’igual ranc el situara fora de l’àmbit excloent del citat principi. Aixina, solament en la condició de consuetudinari i tradicional podia quedar salvat en quant a la seua conformitat a la Constitució. I davant açò, explica ORTELLS⁹⁵, en el seu habitual encert, que: *“esta tabla de salvación dejó al Tribunal expuesto a vendavales diferentes a los constitucionales y legislativos, aunque no por ello menos peligrosos para la supervivencia del Tribunal. La norma fundante de la constitución del Tribunal y del régimen de sus miembros, del alcance territorial y material de la potestad del Tribunal y del modo de ejercer esa potestad debe ser, y sólo puede ser, una norma consuetudinaria. Queda, consiguientemente, excluida la posibilidad de que, por vía de reforma legislativa, el Tribunal, su potestad y su proceso sean reformados para adecuarlos a una realidad socioeconómica que ha evolucionado –y, en tiempos recientes, con celeridad e intensidad– y afectado a la realidad del Tribunal y del ejercicio de su potestad. Permítaseme decir, incidentalmente, que haber evitado en tiempos preconstitucionales –no ahora, cuando todo intento estaría abocado a la inconstitucionalidad– la tentación de una regulación legislativa del Tribunal en cuanto órgano jurisdiccional, se ha revelado, sobrevenidamente, como un acierto para preservar la supervivencia jurídica del mismo, no es inoportuno recordar que los Tribunales Arbitrales de Censos de Cataluña que, salvadas grandes diferencias, tenían detrás*

---

⁹⁵ ORTELLS RAMOS, M., Pròlec a l’obra *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, pp. 18-9.

algunos antecedentes consuetudinarios, pero acabaron siendo regulados por ley en 1945, fueron suprimidos por la LOPJ y el Tribunal Constitucional consideró esa supresión “como genuina materia de ordenación del Poder Judicial que atañe, incluso, a la unidad jurisdiccional” (STC 57/1990, de 20 de marzo, fundamento jurídico 47º). En conclusión: la legitimidad constitucional del Tribunal de las Aguas se basa en la costumbre; y la costumbre se sostiene sobre la reiteración de actos, acompañada de la opinio iuris seu necessitatis.”

En fi, tota la tenacitat mostrada i tots els esforços mantinguts a lo llarg dels sigles per a la subsistència del Tribunal de les Aigües de València, hagueren segut absolutament inútils per últim d’haver cedit a la tentació de traslladar la seua organització i funcionament a normes de dret positiu. S’hauria tractat d’alguna cosa pareguda a “morir d’èxit”, de modo que la pretesa protecció illegal, la publicitat normativa i la seguretat jurídica, sibilina i traïdorament li hagueren causat la més ominosa mort. Una vegada més, hem d’atribuir l’èxit resistent del Tribunal de les Aigües, per una banda, a l’intuïció i bon sentit dels regants, aixina com, ha de reconèixer-se, dels distints juristes que els hagen pogut assessorar; i per una altra, a la seua férrea voluntat de mantindre incòlumes les costums i essència del Tribunal.

V. ALGUNES RAONS QUE PERMETEN JUSTIFICAR LA RESISTÈNCIA DEL TRIBUNAL DE LES AIGÜES

L’extraordinària resistència del Tribunal de les Aigües front qualsevol obstàcul polític, social o jurídic al que s’ha enfrontat, invita a indagar sobre les possibles raons que la permeten explicar i justificar. No deuria ser una llabor difícil ya que persones rellevants, siga per a defendre la subsistència del Tribunal o senzillament per a resaltar el seu valor i importància, s’han ocupat ya de posar en evidència les seues principals claus.

1. ALGUNES CARACTERÍSTIQUES GENERALS FAVORIDORES PER A LA

SUBSISTÈNCIA DEL TRIBUNAL

Prèviament a lo senyalat per la doctrina, és clar que algunes característiques del Tribunal de les Aigües coadjuven a explicar i justificar el seu manteniment ininterromput a pesar dels molts obstàculs i, en especial, de l'establiment de l'unitat de fur.

Es tracta d'un Tribunal consuetudinari. Esta condició li permet adaptar-se als canvis, en ocasions profunds, que van produint-se a lo llarg del temps. No obstant, encara que sense dubte se tracta d'un element favoridor de la seua pervivència, no resulta suficient ni definitiu, com evidencia el fet que uns atres òrguens basats també en la costum no hagen conseguit no obstant subsistir solament per això.

És igualment un Tribunal tradicional. Com s'ha resaltat la seua antiguetat és indiscutible. Encara que ancore els seus orígens en la broma dels temps i no siga possible datar en exactitut la data concreta del seu naiximent, es tracta d'una institució que sobrepassa les conjuntures polítiques i religioses imperants en els temps. Antiguetat que, junt a la *auctoritas*, genera respecte ancestral i fins veneració. Aspecte este que igualment contribuïx al manteniment del Tribunal encara que tampoc representa, per sí mateix, un element suficient per a explicar la seua dilatada trayectòria.

Igualment pot considerar-se un element favoridor el fet que el seu àmbit territorial siga relativament escàs pero prou per a justificar la seua existència. És tan gran com per a mantindre un substrat suficient que li provoqe activitat. Pero se presenta tan reduït com per a no ser considerat un perill rellevant front a l'unitat de fur. El seu àmbit territorial, la Vega de València, és escàs en comparació en el conjunt del territori espanyol, pero suficient per a permetre que en ell se generen conflictes en número tal com per a que el Tribunal tinga una certa activitat. I ademés, se llimita a una reduïda quantitat de persones, aquelles que se dediquen, i no totes, a una molt concreta activitat com és

l'agricultura de regadiu. En fi, el seu àmbit permet activitat judicial, pero sense que per això aplegue a presentar-se com a un perill rellevant front a l'operativitat de la tendència unificadora imposita per la Constitució.

S'estaven donant, en fi, algunes circumstàncies favorables per a que no hagueren reticències profundes front a les propostes polítiques, i a la força vinculant dels fets, en defensa del caràcter excepcional del Tribunal de les Aigües front a l'unitat de fur. No obstant, encara en això, no resultava ser suficient des d'un punt de vista jurídic, puix, además de necessitar un recolzament polític, requeria que concorregueren raons complementàries més específiques per a que se materialisara l'excepcionalitat.

2. LES VENTAGES DEL PROCÉS DAVANT EL TRIBUNAL DE LES AIGÜES SEGONS LA PRINCIPAL DOCTRINA

El célebre diputat pel “Reyno” de València, D. FRANCISCO XAVIER BORRULL Y VILANOVA, en el seu discurs pronunciat en la sessió de 31 de juliol de 1813 de les denominades corts generals i extraordinàries, entre unes atres coses ya citades en el present treball, resalta “*lo mucho que importa conservarlo para impedir los notables daños que de otro modo resultarían á la agricultura*”⁹⁶. I això es defén, front a la tendència centralisadora defesa pels llavors “lliberals”⁹⁷, significant les ventages del Tribunal, centrades particularment en l'idoneïtat dels síndics, per la seua disponibilitat, coneiximents específics, i fins certa llegitimitat democràtica (“*los mismos regantes los nombran*”, diu); aixina com en les característiques del procés que

---

⁹⁶ BORRULL, “Discurso...”, *cit.*, p. 8.

⁹⁷ MARTÍN-RETORTILLO, “Reflexiones...”, *cit.*, p. 224, des d'un punt de vista molt crític en BORRULL, afirma que “*no está exento de generalizaciones, siempre en la misma línea ideológica de otras intervenciones suyas contra la supresión de los señoríos jurisdiccionales*”. Resalta (nota 12) que “*todas sus intervenciones ofrecen una muy clara postura de defensa de intereses caracterizadamente conservadores y antiliberales*”. I inclús, en cita d'ESCUDERO, senyala que BORRULL aplegà en unes atres intervencions a prendre postura a favor del manteniment de l'Inquisició en oposició als que no creïen compatible tal manteniment en la Constitució.

instrumenta este⁹⁸. Donat que la terra i les llabors de cultiu exigixen gran dedicació i els “*fraudes e impedimentos que se comentan*” poden ser tan immediats com per a inutilisar la collita i causar perjuïns irreparables, segons BORRULL resulta “*preciso que los sugetos encargados de dicho ramo de administración de justicia, estén libres de otras ocupaciones para atender principalmente á estas, y evitar a los pobres labradores las dilaciones y pérdida de tiempo que necesitan para acudir á sus penosas y continuas tareas; que sean inteligentes en el asunto á fin de impedir daños que de lo contrario puedan seguirse; y que sus conocimientos y justificaciones merezcan la confianza de los litigantes. Tales son los Síndicos de dichas acequias: ellos por la profesión de labradores se hallan bien enterados de o dispuesto sobre riegos de las acequias; los mismos regantes los nombran, con lo cual se ve que atenderán á aquellos de quienes tengan mayor satisfacción, y sean más á propósito para este cargo; hay días y horas señaladas para la determinación de estos negocios en el sitio más público de aquella Ciudad, como es la Plaza de la Seo; y se despachan desde luego sin costas é imponiendo la pena de 60 sueldos á los que resulten culpados; de suerte que la calidad de estos jueces, su integridad y prontitud en la administración de justicia, impide también muchos excesos. No pueden lograrse semejantes beneficios, si se fia el conocimiento de lo dicho á los Alcaldes constitucionales de Valencia (...) ocupados en tantos asuntos, y sin el conocimiento debido de estos otros, han de causar muchas dilaciones, hacer perder días de trabajo á los pobres*

---

⁹⁸ MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, L., “La fórmula «cuestiones de hecho» como delimitadora de la competencia de los jurados de riego. (Reflexiones críticas a propósito del Decreto de competencias 2993/1970)”, *cit.*, p. 189, ometent lo relatiu als síndics, critica que BORRULL defenga el Tribunal solament des de “*el flanco de la simplicidad y elementalidad –rapidez sobre todo– frente a lo que se teme que sea mucho más formal, mucho más solemne, mucho más lento y mucho más caro*”. Per la seua part, des d’una perspectiva diferent, senyala FAIRÉN, “Principio de la unidad...”, *cit.*, p. 20, que “*lo que ha hecho BORRULL es describirnos a un Tribunal altamente especializado que funciona como un proceso oral y concentrado, extremadamente rápido, luego se halla en el marco de lo que se pretende en el artículo 110-I del “borrador” de la Constitución de 1978. Y el movimiento a favor de la “eficacia, rapidez y economía” procesales es mundial, no sólo valenciano*”.

labradores, é irrogar con esto indecibles perjuicios á la agricultura”⁹⁹.

Per la seua part, les característiques i ventages del Tribunal de les Aigües són posades en evidència en la coneguda tesis doctoral de D. ANTONIO RODRÍGUEZ DE CEPEDA. Senyala este reconegut autor en la seua tesis que es tracta d’una *“institución venerada por su antigüedad y sus prestigios, el celebrado Tribunal de las Aguas, patriarcal y sencillo en sus procedimientos, justo y equitativo en sus decisiones, organizado de modo que en sus fallos resplandece una imparcialidad e independencia difíciles de encontrar en un tribunal de índole popular”*¹⁰⁰. Resalta, aixina, la bondat del procediment que instrumenta el Tribunal de les Aigües, la seua rapidea i eficàcia: *“se sujeta en su funcionamiento a procedimientos tan rápidos y eficaces como lo requiere la índole de los asuntos de que conoce, constituyendo todo ello un organismo tan perfecto”*¹⁰¹; i igualment també destaca l’igualtat, imparcialitat i equitat en els seus pronunciaments en tal mida que el doten de popularitat i prestigi: *“la justicia se administra por igual a todos y con una imparcialidad y equidad que son precisamente las que tan popular han hecho al Tribunal de las Aguas y le han mantenido en su primitivo espíritu y alto prestigio, a pesar de haber tenido que sufrir vicisitudes del tiempo y de los movimientos políticos”*; i, per supost, destaca el pes de la seua llarga trayectòria històrica i el respecte que genera: *“con raíces tan hondas y firmes, consagrada su existencia por el transcurso de los siglos y el respeto de las generaciones, reconocida su utilidad por los grandes servicios prestados a la agricultura, parecía que debía haber merecido la consideración de todos y que la independencia de su Jurisdicción no debía haber sufrido la menor limitación en su ejercicio”*¹⁰².

---

⁹⁹ BORRULL, “Discurso...”, *cit.*, pp. 13-5.

¹⁰⁰ GUILLÉN, *El Tribunal...*, *cit.*, p. 6

¹⁰¹ GUILLÉN, *El Tribunal...*, *cit.*, p. 13.

¹⁰² En abdós cites lliterals, GUILLÉN, *El Tribunal...*, *cit.*, p. 70.

I, per la seua part, el respectat catedràtic, D. VÍCTOR FAIRÉN GUILLÉN, reconegut com a “pare” de l’escola valenciana de Dret Processal i com l’autor que, des d’un punt de vista jurídic, més i millor ha estudiat al Tribunal de les Aigües de València, de nou posà de rellevància les virtuts del citat Tribunal. I això ho feu, en cert paralelisme a BORRULL, també per al seu reconeixement com a excepció al principi de l’unitat jurisdiccional. En esta ocasió, en els prolegòmens d’una atra Constitució, l’actualment vigent des de 1978, i que, en els seus texts preparatoris, encara no donava cobertura jurídica a la subsistència del Tribunal de les Aigües. Junt a uns atres aspectes, reclama el seu manteniment en base en la *auctoritas* del Tribunal: *“ha podido atravesar momentos muy difíciles de su larga historia, merced a su auctoritas, en el sentido romano de la expresión, de su valor y prestigio, de su altura moral, y nadie ha osado suprimirlo”*¹⁰³. I la mateixa *auctoritas* que mereix el Tribunal s’explica en la seua imparcialitat i superioritat aixina com en les característiques d’un procés adequat objectiva i subjectivament: *“crea la auctoritas, no el simple escrito –por muy superior y solemne que sea; ni menos, la fuerza– sino la convicción general de la imparcialidad y superioridad del Tribunal, lo cual, unido a lo fácil, comprensible y económico del proceso, puesto al alcance de todos los ciudadanos (ya que las sesiones las celebra el Tribunal en plena vía pública, publicidad general también preconizada en el texto preconstitucional que se comenta) hace que sea entrañablemente querido en donde funciona y por quien lo conoce”*¹⁰⁴. *Auctoritas* que, en la seua opinió, per una banda, permet la sumissió de terceres persones a la seua jurisdicció; i, per una atra, *“esa misma auctoritas haría injustificable su supresión en la actualidad. Sería un acto calificable de*

---

¹⁰³ FAIRÉN, “El principio de la unidad...”, *cit.*, p. 12.

¹⁰⁴ FAIRÉN, “El principio de la unidad...”, *cit.*, p. 13.

contra natura”¹⁰⁵. Per últim, senyala una volta més les ventages pràctiques de mantindre el Tribunal de les Aigües com a excepció al principi de l’unitat jurisdiccional front als inconvenients que en un atre cas se produirien: “¿A quién beneficiaría la desaparición de este Tribunal? A nadie, sino fuera a un abstracto principio de “unidad jurisdiccional” que nos llevaría a un retroceso procesal muy considerable en este punto. De desaparecer el Tribunal de las Aguas de Valencia. A) Los justiciables, habituados de generación en generación al mismo y a su proceso, elástico, claramente comprensible incluso para mentalidades poco cultivadas, se sentirán cohibidos ante un proceso y un juez ordinarios; en fin, se sentirían «insatisfechos». B) Sería necesario especializar a determinados jueces ordinarios –los de Valencia– en el complicado derecho de agua de su Huerta. Tiempo, trabajo (bastante tienen ya) y, por lo tanto, gastos inútiles para «intentar reconstruir lo destruido de un imprudente plumazo». C) Se perdería inútilmente lo que actualmente es un proceso rápido y barato, que está pasando a ser un ejemplo o modelo mundial (economía procesal)”.

Com pot observar-se, s’han posat en evidència raons suficients que permeten explicar i justificar el manteniment del Tribunal de les Aigües de València, front a vents i marees diverses, en particular des del punt de vista jurídic, i, en especial virulència, per mig del moviment centralisador i unificador representatiu del constitucionalisme espanyol. Certament els aspectes ressaltats, en el seu conjunt, han contribuït a la subsistència del Tribunal de les Aigües a pesar de tots els avatars i envestides patides. Es tracta d’un orgue ventajós front a la correlativa alternativa segons l’unitat de fur. Els síndics-juges poden considerar-se persones idònees, fiables, íntegres, disponibles, formades específicament, i fins en l’legitimitat democràtica. Igualment, el procés que s’instrumenta per a la resolució dels conflictes aporta

---

¹⁰⁵ FAIRÉN, “El principio de la unidad...”, *cit.*, p. 22, i nota 30.

les ventages de ser solució fàcil, ràpida, econòmica i tot lo eficaç que el concret objecte requerix. Aixina mateix, el Tribunal mereix respecte per la seua gran antiguetat, per la rectitut que ha vingut actuant, i per les decisions que pronuncia, sempre considerades justes, equitatives, imparcials i independents. I tot açò li ha vingut dotant de popularitat, prestigi i respecte, en suma, li ha donat *auctoritas* al Tribunal. De tot això resulten més beneficis que perjuïns, suponent la seua supressió un verdader retrocés processal.

3. LA SUBSISTÈNCIA DEL TRIBUNAL DE LES AIGÜES CONSEQÜÈNCIA D'UN PROCÉS QUE PERMET ALCANÇAR LA VERITAT

Encara que compartixc plenament els aspectes destacats pels autors citats en el punt anterior, no en va són els que principalment s'han ocupat de l'estudi i reconeiximent del Tribunal de les Aigües, considere oportú resaltar en particular émfasis el bon fer de les persones que durant els sigles han integrat el Tribunal de les Aigües. I entre les coses que feren be, además de defendre en fermea i constància la jurisdicció del Tribunal i el seu àmbit d'eixercici, fon dissenyar un procés que permet minimisar l'erro, alcançar la veritat i, per eixa via, la justícia i el respecte general. I además, açò es produïx sense mermes destacables en les garanties processals de les parts en general, ni en l'imparcialitat judicial en particular.

Si be nos fixem, tots els aspectes positius posats en evidència per la doctrina no són més que mers efectes o conseqüències derivades de la verdadera i única raó que permet explicar i justificar la subsistència del Tribunal; el bon fer de les persones que, a través dels sigles, han integrat el Tribunal de les Aigües.

Recordem que el funcionament d'este tan particular orgue jurisdiccional aixina com el procés que instrumenta es basen en la costum. I al ser consuetudinari, les decisions que adopten els seus síndics, persones llegendes en dret pero en gran coneiximent del rec i dotat de reconeguda dignitat i respecte

social, a través del temps i decisió darrere decisió, han anat configurant el procediment seguit davant el Tribunal de les Aigües tal i com el coneixem actualment¹⁰⁶. És, per tant, responsabilitat de tots i cada u dels que durant sigles han anat integrant este Tribunal als que s'ha d'atribuir el mèrit de la construcció i configuració de l'instrument processal que servix de vehícul per a la resolució de controvèrsies, en totes les seues bondats i virtuts tan ben ressaltades pels fervents defensors del Tribunal. I l'estructura i funcions del procés resultant permet apreciar l'aspiració constant a resoldre en qualitat, partint de la fixació d'uns fets en total correspondència en la realitat.

Dos aspectes són fonamentals per a la consecució d'este objectiu. Des d'un punt de vista procedimental, s'estructura de forma equivalent al procés penal, açò és, en una fase prèvia al juí oral, de caràcter instructor o preparatori, en la que se realisen activitats d'investigació per a constatar la realitat dels fets i les seues circumstàncies, la seua atribució subjectiva, anticipació i assegurament de proves o valoració dels eventuais danys. Tot això realitzat en la finalitat de conformar fàcilment la valoració judicial a través de la prova testifical o inclús de la presunció de veracitat de la que goja el guarda de la séquia¹⁰⁷. I des del punt de vista de les facultats del jutgador, s'atribuïxen amplis poders per a obtindre i introduir en el procés d'ofici tot el material de convicció quan, a pesar de l'activitat prèvia, encara mantinga dubtes sobre la veracitat dels fets rellevants.

Tota l'activitat d'ofici duta a cap per les comunitats de regants i pels propis síndics-juges, tant en la fase prèvia com en la de juí, resulta tan eficaç que no aplega a ser necessari aplicar norma alguna sobre càrrega de la prova i,

---

¹⁰⁶ Veja's CÁMARA RUIZ, J., "La costumbre como fuente del Derecho Procesal y el Tribunal de las Aguas", *cit.*, pp. 253-70.

¹⁰⁷ Com gràficament afirma GUILLÉN, *El Tribunal...*, *cit.*, p. 68, el guarda "no necesita presentar testigos que acrediten la verdad de la denuncia, pues basta con la palabra del guarda que hace fe en juicio".

sense que, en la meua opinió, es produïxquen mermes significatives en les garanties processals¹⁰⁸. I encara que en principi parega exagerat afirmar que l'únic eixemple de resolució injusta dictada pel Tribunal pertanyga a l'àmbit de la ficció¹⁰⁹, circumstància que inicialment podria explicar-se en atenció a la falta de constatació documental de la majoria de les actuacions judicials i inclús de les sentències que pronuncien, lo ben cert és que la fiabilitat, calitat i justícia de les sentències troben sustent en la pròpia configuració del procés que instrumenta el Tribunal, caracterisada per la constant aspiració a obtindre la veritat d'ofici sobre els fets objecte de controvèrsia.

A) La busca de la veritat en la fase instructora o preparatòria

Qualsevol que tinga coneiximent d'una infracció a les ordenances, vulneradora del repartiment equitatiu o danyosa per als cultius o el sistema hidràulic, podrà posar-la en coneiximent del síndic de la comunitat de regants, siga directament, o a través d'algú dels seus integrants¹¹⁰. El "Guarda" serà qui normalment tinga coneiximent en primer lloc dels fets i, com disposen les ordenances de cada comunitat, ell mateix els posarà en coneiximent del Síndic. És més, este guarda, sobretot quan l'infracció afecta a la comunitat, intervindrà des del principi assumint un paper semblant al del Ministeri

---

¹⁰⁸ No consta fins la data que cap tractadiste, estudiós ni part alguna fins la data haja posat objecció ni queixa de cap tipo sobre possibles llimitacions en les garanties processals ni en la deguda imparcialitat judicial.

¹⁰⁹ En efecte, l'únic eixemple documentat de resolució injusta s'encontra en la famosa novela "La Barraca" de Vicent Blasco Ibáñez. En esta, el Tribunal de les Aigües dicta una sentència condenant a Batiste per regar fòra de la seua tanda en base a una denúncia falsa de Pimentó "atandador" de la partida o districte. Pimentó havia donat les cinc de la matinada a Batiste per a regar, pero sostingué davant el Tribunal haver-li donat a les dos. Conseqüència de l'engany, el Tribunal, en paraules de l'autor, sentencià a lo següent: "*Pagará el Batiste Borrull dos lliures de pena y cuatro sòus de multa*". I a l'acabar el veredict, relata: "*todos reían. ¡Rediós! Ahora comprendía él, hombre de paz y padre bondadoso, por qué los hombres matan*".

¹¹⁰ Habitualment serà el "Guarda", per ser la persona immediatament més visible i accessible, si be també podrà donar-se coneiximent a través del "Atandador", del "Veedor", o qualsevol atra persona.

Públic¹¹¹.

D'esta manera, convé distinguir si el conflicte es planteja exclusivament entre usuaris, sense que se considere afectada –a lo manco directament– la comunitat de regants; o si, diversament, l'infracció afecta única o conjuntament a interessos de la comunitat. En el primer cas, s'intentarà pel síndic una conciliació entre les parts que, de conseguir-se avenència, finalisaran les actuacions. En el segon, en cas d'afectar a la comunitat, se practicaran directament les diligències per a que, quantificats els imports a abonar, se commine al denunciat al seu pagament.

En qualsevol cas, donat que les infraccions deixen senyal efímera¹¹², només tindre coneiximent dels fets es procedirà a realisar la denominada “visura”, açò és, el reconeiximent o inspecció ocular del lloc dels fets i inclús l'interrogatori dels testics quan procedirà¹¹³, als efectes de comprovar *in situ* la veracitat de l'objecte de la denúncia, de les circumstàncies concurrents, de les seues conseqüències i de la seua atribució subjectiva.

El Síndic, igualment, podrà fer-se acompanyar pels denominats “Veedores” que actuaran com a pèrits, principalment importants en el càlcul sobre l'alcanç dels danys, i inclús també pels denominats “Electes”, que actuaran com a testics. Per una atra banda, siga el propi denunciant, o el “Guarda” de la séquia afectada, podrà instar d'ofici diligències de reconeiximent pericial, practicat prèvia contradicció quan haja segut solicitada unilateralment pel denunciant. El resultat d'este tindrà gran rellevància perque podrà ser valorat en el juí oral i servir per a fundar la sentència.

---

¹¹¹ FAIRÉN GUILLÉN, V., *El Tribunal...*, cit., p. 345.

¹¹² Tinga's present que l'activitat preparatòria o instructora deu adaptar-se a les especials característiques del context objectiu en que se produïxquen els fets, açò és, temes de rec sobre terres de cultiu, requerida d'urgència en quant els possibles efectes deixen de ser patents en un breu espai de temps en atenció a les necessàries llabors que s'han de realisar en la terra.

¹¹³ FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 338 i ss.

Per últim, tant si el conflicte s'ha circumscrit a usuaris entre els que no s'ha conseguit avenència, com si afecta a la comunitat i no s'ha procedit al pagament de les quantitats degudes en concepte de sancions, indemnizacions i costes, finalitzades les diligències, el Síndic ordenarà al Guarda que cite verbalment al denunciante¹¹⁴ i al denunciat per a la pròxima sessió del Tribunal, açò és, per al pròxim dijous a les dotze en la porta dels apòstols de la catedral de València, seu de l'orgue. Igualment, el Síndic donarà compte al Tribunal de les actuacions per a que senyale el dijous següent per a la celebració del juí preparat d'este modo.

Tota l'activitat investigadora o preparatòria descrita es produïx més que com a funció cautelar en el seu sentit estricte, com a assegurament i fins anticipació de la prova¹¹⁵. I lo més rellevant és que, instades per les parts o d'ofici, s'orienten a conèixer la veracitat sobre els fets objecte de denúncia, les seues circumstàncies, atribució subjectiva aixina com sobre l'alcanç exacte dels danys. Elements fonamentals per a que el Tribunal puga valorar i pronunciar la seua sentència conforme a la realitat dels fets.

B) La busca de la veritat en la fase de juí oral

La fase de juí oral podrà celebrar-se en l'assistència de les parts o també en rebeldia. Açò últim se produirà quan el denunciat" o demandat no comparega el dijous següent davant el Tribunal una volta realitzada la tercera citació per l'Aguasil del Tribunal per mig de cèdula. En tal cas, se li donarà la

---

¹¹⁴ Note's que si no compareguera el demandant se li tindria, com senyala FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 348, com a renunciat al seu dret i no simplement com a desistit o –en la seua possible analogia en el procés penal– com a no formulada "acusació". I en tal cas d'inassistència procediria pronunciar-se sentència absolutòria sobre el fondo de l'assunt, en efecte per tant de cosa jutjada.

¹¹⁵ Les activitats realitzades poden servir per a evitar que se mantinguen o augmenten els fets danyosos i les seues conseqüències. No obstant, no crec que açò tinga relació directa en el "*periculum in mora*" presupost de les mides cautelars; ni les mides adoptades tendixen a evitar directament l'inefectivitat de la sentència que en el seu moment puga dictar-se. Al contrari, considere que la seua finalitat és l'efectivitat de la prova, lo que permetrà fixar els fets en major correspondència a la realitat i, d'eixe modo, que se dicte una sentència de major qualitat.

paraula al denunciant, siga el particular o al “Guarda” sempre que l’infracció haja perjudicat als interessos de la Comunitat de Regants. El Tribunal podrà interrogar d’ofici al denunciant, als efectes de valorar la veracitat dels fets denunciats i requerir-li per a que aporte els materials provatoris necessaris als efectes d’acreditar els fets denunciats. Si el denunciant és el “Guarda”, faran prova les seues afirmacions, duent al juí els fets, les senyes i els materials obtinguts en la fase instructora o preparatòria en els tèmens vists en el punt anterior¹¹⁶. En fi, especialment si el juí se desenrolla en rebelia del “denunciat” o demandat, la prova d’ofici adquirix una importància fonamental. Tinga’s present que el Tribunal no condenarà sistemàticament, sino que, en paraules de FAIRÉN¹¹⁷, “*busca la verdad de los hechos*”¹¹⁸. I és que, en efecte, el Tribunal adquirix un paper actiu destacable, especialment visible quan directament interroga tant a les parts com als testics i pèrits¹¹⁹, com també en la prova de reconeiximent judicial o “visura”.

a) Intervenció judicial en la declaració de les parts, i en la pràctica de la prova testifical i pericial

El juí s’inicia donant la paraula a les parts per a que aleguen lo que consideren adequat i proponguen proves. Durant el curs d’esta declaració, en la direcció del president, el Tribunal intervindrà activament sollicitant aclariments i formulant preguntes als declarants quan se considere oportú. I si

---

¹¹⁶ Com afirma GUILLÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 68, “*basta la palabra del guarda que hace fe en juicio*”.

¹¹⁷ FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 351.

¹¹⁸ I ho fa en tal intensitat que podria inclús condemnar al propi “denunciante” o demandant, i inclús simultàneament a ambdós parts, com ocorregué en una sentència (de 18 d’abril de 1985) en la que s’aprecià que se llevaren l’aigua “l’u a l’atre”.

¹¹⁹ Senyala GINER BOIRA, V., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, València, Edició del Tribunal de les Aigües de València, 1988, p. 48, que “*el denunciado se defiende personalmente, pudiendo aportar la prueba de testigos o la de inspección ocular en su defensa. El presidente y los demás miembros del Tribunal pueden hacer las preguntas necesarias para la mejor información del caso*”.

l'intervenció judicial en este punt és realment destacable, encara ho serà més quan la part denunciante siga el “Guarda” d'una comunitat¹²⁰, o inclús quan el mateix comparega com a mer testic. Donat que la seua declaració se beneficia de la presunció de veracitat, resulta imprescindible que el Tribunal s'ilustre perfectament per a tal fi.

Similar intervenció d'ofici se produïx en la pràctica de la prova testifical. Tant les parts com el Tribunal podran interrogar als testics per a ilustrar-se degudament. Inclús el Tribunal podrà ordenar que se practique un acareig entre les parts o entre estes i els testics, sempre en el control i la direcció del propi Tribunal.

I lo mateix cap dir respecte de la prova pericial. Quan esta la propongua el “Guarda” i s'haja realisat en la fase d'instrucció, podrà remetre's a l'activitat ya practicada, elevant-se a prova si el “denunciat” s'absté de contradir-la, sense perjuí de que el Tribunal puga interrogar igualment al “Guarda” com s'ha indicat. En canvi, si se propon la prova pericial *ex novo*, podrà ocórrer que els pèrits se troben presents o no. En este últim cas, excepte que la perícia se posponga a la fase de liquidació de sentència quan es tracte de valoració dels danys i perjuins, se suspèndrà el juí fins el dijous de la semana següent. I si els pèrits estigueren presents, podran ser igualment interrogats tant per les parts com d'ofici pel Tribunal

b) Intervenció judicial en la “visura” o reconeiximent judicial

Qualsevol de les parts pot solicitar en l'acte del juí que se practique una visura o reconeiximent judicial. I també el Tribunal d'ofici pot ordenar que se

---

¹²⁰ Com indica MASCARELL NAVARRO, M^a. J., “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su proceso jurídico”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (en TARÍN i SALA), 2^a ed., València, ed. Javier Boronat, 2010, p. 35, “una vez las partes han hecho uso de la palabra se practican las pruebas propuestas por las partes o acordadas de oficio por el Tribunal, que suele pedir aclaraciones al Guarda de la acequia denunciante y al Síndico de la misma”.

practique esta. Una vegada solicitada o ordenada podrà practicar-se de forma immediata, lo que implicarà la suspensió de la vista, o per a que se realise despuix del juí, com a diligència final “per a millor proveir”.

Pot practicar-se la “visura” per mig de comissió delegada o directament pel ple del Tribunal. En el primer cas¹²¹, excepte el síndic de la séquia afectada, la comissió delegada podrà interrogar a les parts i donarà conte al Tribunal; i solament si la visura resulta aprovada¹²², se tindrà en conte per a dictar sentència públicament. En canvi, si és per mig del ple del Tribunal, despuix de la suspensió de la vista normalment necessària i personació del Tribunal en el lloc dels fets, se practicarà igualment si be interrogant a les parts, testics o pèrits només el president del Tribunal, a lo manco, en la vènia d’este¹²³, aixina com en la salvetat òbvia de que no serà necessari donar conte al Tribunal de lo actuat.

c) Intervenció judicial en les diligències finals o “per a millor proveir”

I si en general l’intervenció judicial d’ofici és sumament intensa, encara augmenta pel fet que, prèviament a dictar sentència, si el Tribunal se considera insuficientment il·lustrat o convençut dels fets, encara pot sol·licitar d’ofici una ampliació de les actuacions, com pot ser una repetició –o el seu intent– de les declaracions de les parts, testics o pèrits, i fins una nova visura. En fi, com resalta FAIRÉN, “no se falla conforme a lo alegado y probado por las partes, sino que el Tribunal tiene derecho de iniciativa para comprobar por sí los

---

¹²¹ La comissió delegada del Tribunal s’integra pel síndic de la séquia a la que se referixen els fets; dos síndics, u per cada marge del riu Túria; i dos veedors-pèrits. Se cita a les parts per a l’inspecció per la comissió en la data fixada en el lloc a on ha de realisar-se la “visura”. Constituïda la comissió delegada en el lloc dels fets, s’inspecciona, s’escolten les explicacions i consideracions que realisen les parts.

¹²² No se donarà conte en públic, sino en la sessió de la junta de síndics que se celebra a porta tancada en la casa vestuari. I per mig de votació igualment sense ser pública, en la que no participa el síndic de la séquia afectada, el Tribunal pot aprovar-la o no.

¹²³ FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., p. 360.

hechos, como en el caso de las diligencias para mejor proveer..., hasta haber adquirido convicción de la verdad”¹²⁴.

En fi, resulta meridianament clar que els poders i intervenció d’ofici s’orienten a l’objectiu de perseguir la veritat, fins al punt que se donen les condicions adequades per a que la sentència se dicte conforme a la realitat dels fets. D’eixe modo s’explica i justifica que no se coneguen resolucions injustes, que el Tribunal haja mereixcut a través dels anys el respecte i *auctoritas*, i que el seu procés i el resultat que oferix es presente com a una de les principals ventages front a unes atres alternatives uniformes. Tot això gràcies a la llabor creativa, cas per cas, exclusivament dels sequiers i regants de la Vega de València.

En efecte, estos agricultors durant els sigles han anat configurant un procés per a la resolució de conflictes sorgits en relació en la distribució de l’aigua del riu Túria. Ho han vingut fent en la força del prestigi social i la *auctoritas* del Tribunal, i desprenguts de prejuïns i dubtes respecte de l’actuació judicial. En un sentit pràctic i adequat a les especials condicions i característiques de l’objecte del conflicte, sempre requerit d’un tractament urgent quan no immediat, a base d’experiència, sentit comú i practicitat, sense prevencions ni pors, en rectitut en l’actuació i guanyant-se el respecte dia a dia, el propi Tribunal ha anat construint un procés en el que, entre unes atres virtuts com l’oralitat, immediació, concentració, publicitat i celeritat, destaca poderosament l’aspiració a una decisió de qualitat, en una busca de la veritat per part del Tribunal. D’eixe modo, la rectitut en l’actuació personal i en l’organització del Tribunal, aixina com els magnífics resultats del procés, resolent en la constant aspiració d’alcançar la veritat i, per tant, en plena correspondència a la realitat, és provablement el principal incentiu per al

---

¹²⁴ FAIRÉN, *El Tribunal...*, cit., pp. 361-2.

prestigi del Tribunal i, per eixa via, per a justificar el seu manteniment a través dels sigles. No obstant, cap preguntar-se sobre les raons de per què, en l'àmbit de la jurisdicció ordinària, una de les principals característiques d'este model com és l'intervenció judicial d'ofici alça tantes suspicàcies i fins a encesos debats.

4. LA SUBSISTÈNCIA DEL TRIBUNAL DE LES AIGÜES GRÀCIES A LA TENACITAT I CONSTÀNCIA DELS SEUS INTEGRANTS

Ad estes altures del present discurs podem ya alcançar una conclusió, per més que deduible en les aportacions doctrinals, carent d'una expressió més clara i rotunda: tot el mèrit no se deu més que a les persones integrants, durant sigles, del Tribunal de les Aigües. En efecte, sempre en dignitat i rectitut, han conseguit dissenyar cas a cas un procés, des d'un punt de vista formal, tècnicament avançat i en tots els paràmetros dels processos moderns en els que se resol en immediació, concentració i publicitat. Aixina mateix, des d'un punt de vista material, el propi disseny processal permet alcançar uns resultats en gran dosis de fiabilitat puix permet resoldre conforme a una constant aspiració a alcançar la veritat, i, per tant, en justícia. I de tot això deriva la *auctoritas* del Tribunal i la major part de les ventages que oferix front a la denominada jurisdicció "ordinària", tal i com magistralment ha segut posat de palés per la doctrina.

Pero no ha de passar per alt que totes les virtuts atribuïdes al Tribunal, no solament subjectives sino també objectives, no són més que el reflex de la constant llabor desenrollada pel Tribunal a lo llarc de l'història. En totes les èpoques i contexts soci-polítics i jurídics, el Tribunal de les Aigües de València ha demostrat sempre una gran tenacitat i constància defenent tant la seua

pròpia jurisdicció com l'àmbit d'eixercici d'esta.¹²⁵ Recordem que la supressió del càrrec de sobresequier pel Rei Pere I es produí per la petició dels sequiers defenent la seua jurisdicció; que, quan el Justícia de la ciutat de València pretengué atribuir-se el dret a percebre les multes imposts pel Tribunal i fins el dret de sequiage, foren les protestes del Tribunal les que provocaren que el Rei En Jaume II otorgara el privilegi ordenant-li que no torbara als sequiers en la seua activitat, inclús que els tornara lo que indegudament haguera percebut; que, quan el Bale General entengué que una de les seues atribucions era precisament conéixer de totes les qüestions que feen referència a l'aigua, incloses les funcions de policia i govern, tingueren que ser de nou els regants els que provocaren que En Jaume II li ordenara que no s'entremetera en els assunts i controvèrsies hagudes entre els regants de les séquies; que, quan el Justícia de la ciutat es posà a conéixer de qüestions competència del Tribunal, també foren els sequiers els que provocaren que el propi Rei En Jaume II ordenara no entremetre's en el coneiximent de les causes de les séquies de la vega; que quan es donaren determinades comissions en detriment de l'autoritat del Tribunal de les Aigües, de nou foren les queixes dels regants les que provocaren que el Rei En Pere II revocara el nomenament d'estes, i, per últim, fon quan els sequiers acodiren al Rei En Ferran per a que el Bale i el Governador del Regne de València no s'entremeteren en el coneiximent i administració de les séquies de la vega, per lo que dispongué que foren guardats els privilegis i provisions reals. Ha segut sempre la ferma voluntat de subsistir, i la tenaç i constant protecció de l'integritat de les seues competències, la que se troba en la base de totes les disposicions que s'adoptaren en época foral mantenint els furs. L'increbantable resistència del Tribunal de les Aigües ha de ser atribuïda, per tant, a la tenaç actitud dels

---

¹²⁵ Inclús, en alguns casos, pot ser considerada excessiva. Per eixemple, quan aplegà a protestar pel fet de que en la televisió oferiren un episodi de la sèrie "La Barraca" de Blasco Ibáñez, adaptada baix la direcció de León Klimovsky, en la que se dictava una resolució "injusta" conseqüència del fals testimoni de l'atandador.

sequiers front a tot atac a la seua jurisdicció i a l'àmbit en el que esta s'eixercix.

Tampoc les convulsions polítiques més extremes, com les diverses guerres, ocupacions militars, canvis d'èpoques i de contexts polítics, institucionals, socials i culturals, des de la pròpia conquesta de València pel Rei En Jaume I, passant per l'abolició dels furs i privilegis, l'ocupació pels francesos, la guerra civil i dictadures varies, no conseguiren impedir que semana darrere semana el Tribunal continuara funcionant. Tampoc el perill més greu per a la subsistència del Tribunal, com fon el moviment centralisador i estatalsació de la jurisdicció per mig de l'unitat de fur generalisada en el moviment constitucionaliste, pogué impedir que cada dijous a les dotze del migdia el Tribunal se reunira en la porta de la catedral per a impartir justícia. I ademés, que ho feren en llengua valenciana, en alguns moments vista en suspicàcia pels governants i inclús proscria i prohibida en alguns moments.

En fi, la resistència constatada del Tribunal de les Aigües és, se mire com se mire, la dels sequiers valencians, els quals saberen dissenyar un procés en tan extraordinaris valors que mereixia ser conservat, i que tingueren sempre la voluntat de sobreviure contra tots els vents i marees.

VI. CONSIDERACIÓ CONCLUSIVA

El procés construït a lo llarg dels sigles per persones respectables i en l'únic ànim de donar una solució eficaç, pràctica, ràpida, econòmica i de qualitat, caracterisat pels principis propis de l'oralitat i significativament en forta intervenció judicial en l'activitat provatòria, genera respecte i inclús admiració. Fins a tal punt és aixina que el procés davant el Tribunal de les Aigües de la Vega de València ha segut considerat, com expressament se reconeix en el preàmbul de la primera Llei d'Aigües, la de 1866, com a model *“encomiado de propios y extraños... ejemplo digno de ser imitado”*.

En efecte, el Tribunal de les Aigües de València és digne de ser imitat per a generalisar l'original, eficaç i tècnicament avançat procés que instrumenta. De fet, ha servit en les diverses lleis d'aigües per a crear els moderns "jurats de rec" que integren les comunitats d'usuaris. Però és més, en la fèrrea defensa de les seues pròpies costums i idiosincràsia, de la llengua valenciana que és des de temps immemorial el seu vehícul natural d'expressió inclús en els moments de major decadència¹²⁶, dels valors culturals que representa, l'orgue jurisdiccional més antic dels que funcionen en Europa i l'institució valenciana en més llarga trayectòria, patrimoni cultural immaterial de tots i cada u dels valencians i fins reconegut com de l'Humanitat, servix de magnífic eixemple per a tots i cada u dels valencians i valencianes.

El Tribunal de les Aigües nos ensenya que és possible i que mereix la pena mantindre les costums i la personalitat valenciana. Nos mostra el camí per a conseguir-ho: treballant be, molt i dur, mantenint els usos i les costums, adaptant-nos a les necessitats dels temps, sense abandons davant els cants de sirenes, a l'errònea creència de que lo forà és necessàriament millor, conservant tot lo que val la pena: l'idiosincràsia, la llengua dels nostres antepassats a pesar de la llamentable decadència que s'ha patit, les costums, les senyes d'identitat, i en general, la riquesa cultural valenciana en totes les seues manifestacions. I quan siga necessari, reclamant en ferma lo que en dret nos correspon o injustament se nos priva o arrepunya, no desistint en la llabor, de manera constant i tenaç. Açò és, en la meua opinió, la gran ensenyança i l'eixemple que el Tribunal de les Aigües oferix als valencians i valencianes en els seus més de mil anys d'existència. Per supost, este respectat Tribunal, patrimoni dels valencians i de tota l'humanitat, és la constatació viva de que, front a l'adversitat, tot és possible en treball constant i voluntat ferma.

---

¹²⁶ Sobre esta decadència, pot vore's FERRANDIS I OLMOS, M., *La decadencia valenciana. Historia i llengua*, Lo Rat Penat, València, 1993.

VII. BIBLIOGRAFIA CITADA

ARBIOL MUÑOZ, V., “El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia”, en *Derechos civiles en España*, V, (dirs.: BERCOVITZ i MARTÍNEZ-SIMANCAS), Cizur Menor, Aranzadi, 2000, pp. 3221-42.

BARBERÀ I MARTÍ, F., “De regionalisme i Valentinitat”, (discurs publicat per primera vegada en 1910 i que s’arplega en *Discurs vell i comentaris nous*, en introducció d’ATIENZA, L’Oronella, València, 2002).

BONET NAVARRO, Jaime, “El Tribunal de las Aguas y el patrimonio cultural”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 147-64.

BORRULL Y VILANOVA, F. X., *Discurso sobre la distribución de las aguas del Turia y deber conservarse el Tribunal de los acequeros de Valencia en la sesión de 31 de julio de 1813, de las Cortes Generales*, València, Imprenta de D. Benito Monfort, 1828.

BORRULL Y VILANOVA, F. X., *Tratado de la distribución de las aguas del Río Turia y del Tribunal de Acequeros de la Puerta de Valencia*, València, Imprenta de D. Benito Monfort, 1831.

CÁMARA RUIZ, J., “La costumbre como fuente del Derecho Procesal y el Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 253-270.

CASINOS MORA, F. J., “La auctoritas y el Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 71-91.

CERVELLÓ DONDERIS, V., “La naturaleza de las sanciones del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Institució Alfons el Magnànim, València, 2014, pp. 129-46.

CHAVÁS, R., *Génesis del Derecho Foral de Valencia*, València, 1902.

- FAIRÉN GUILLÉN, V., “El principio de la unidad jurisdiccional y el Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Revista de la Administración Pública*, 1978, núm. 85, pp. 9-28.
- FAIRÉN GUILLÉN, V., *El Tribunal de las Aguas y su proceso*, València, 2^a ed., 1988.
- FAVRETTO, Ch., “El Tribunal de las Aguas: Mito y evolución reciente”, en *Braçal*, núm. 28-29, 2004, pp. 195-200.
- FERNÁNDEZ VIAGAS BARTOLOMÉ, P., “Conflictos de jurisdicción e inviolabilidad”, en *Revista de las Cortes Generales*, núm. 15, 1988, pp. 243-66.
- FERRANDIS I OLMOS, M., *La decadencia valenciana. Historia i llengua*, Lo Rat Penat, València, 1993.
- GALÁN, F., *Tratado de legislación y jurisprudencia sobre aguas y de los tribunales y autoridades a quienes compete el conocimiento de las cuestiones que se susciten acerca de las mismas*, València, Imprenta de José Rius, 1849.
- GIMÉNEZ DE LA CUADRA, G., “El Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *La Toga*, novembre 2011 març 2012, pp. 56-61.
- GIMENO SENDRA, V., “De nuevo el conflicto entre el Tribunal Supremo y el Tribunal Constitucional”, en *Persona y Derecho*, núm. 44, 2001, pp. 103-11.
- GINER BOIRA, V., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, 960-1960, València, 1960.
- GINER BOIRA, V., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, València, Edició del Tribunal de les Aigües de València, 1988.
- GLICK, T. F., *Irrigation and Society in medieval Valencia*, Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1970 (Regadío y sociedad en la Valencia medieval, trad.: ALMOR, Del Cenia al Segura, València, 1988).
- GRAULLERA SANZ, V., “Un derecho milenario vigente (El Tribunal de las Aguas de Valencia)”, en *Anuario de Historia del Derecho Español*, núm. 67, 1997, pp. 1505-6.
- GREEN, C. L., “The Tribunal de las Aguas: A Minor Jurisprudence, Not Jurisprudentially Minor”, en *Law and Literature*, vol. 20, núm. 1, 2008, pp. 89-113.

- GUILLÉN RODRÍGUEZ DE CEPEDA, A., *El Tribunal de las Aguas de Valencia y los modernos jurados de riego*, València, Establecimiento Tipográfico Domenech, 1920.
- JAUBERT DE PASSÁ, E. J., *Canales de riego de Cataluña y Reino de Valencia*, (trad.: Fiol), Sociedad Económica de Amigos del País, València, 1844.
- JUAN SÁNCHEZ, R., “Aspecto gubernativo de la organización judicial”, en *Introducción al Derecho Procesal*, (con otros), Thomson-Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 229-46.
- LÓPEZ GÓMEZ, A., “El origen de los riegos valencianos. Los canales romanos”, en *Cuadernos de geografía*, 15, 1974.
- MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, L., “La fórmula «cuestiones de hecho» como delimitadora de la competencia de los jurados de riego. (Reflexiones críticas a propósito del Decreto de competencias 2993/1970)”, en *Revista de Administración Pública*, 65, 1971, pp. 159-234.
- MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “La elaboración de la Ley de Aguas de 1866”, en *Revista de Administración Pública*, núm. 32, 1960, pp. 11-54.
- MARTÍN-RETORTILLO BAQUER, S., “Reflexiones sobre los Jurados de Aguas”, en *La protección jurídica del ciudadano (Procedimiento administrativo y garantía jurisdiccional). Estudios en homenaje al profesor Jesús González Pérez*, I, (coor.: MARTÍN-RETORTILLO), Civitas, Madrid, 1993, pp. 217-302.
- MARTÍNEZ RODA, F., “El derecho común y la supresión de los fueros de valencia”, en *Revista de Estudios Políticos*, núm. 163, 2014, pp. 101-24.
- MASCARELL NAVARRO, M^a. J., “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana”, en *Derecho y Opinión*, núm. 5, 1997, pp. 309-40.
- MASCARELL NAVARRO, M^a. J., “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su proceso jurídico”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia*, (con TARÍN y SALA), València, Javier Boronat, 2^a ed., 2010, pp. 3-47.
- MASCARELL NAVARRO, M^a. J., “Las sentencias del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 329-78.

- MASFERRER, A., *La pervivencia del derecho foral valenciano. Tras los decretos de nueva planta: contribución al estudio de la práctica forense del siglo XVIII*, Madrit, Dykinson, 2008.
- ORTELLS RAMOS, M., “Capítulo 8” en *Derecho Procesal Civil*, (en uns atres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 205-21.
- ORTELLS RAMOS, M., “El principio de la unidad jurisdiccional”, en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns atres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 93-107.
- ORTELLS RAMOS, M., “La potestad jurisdiccional”, en *Introducción al Derecho Procesal*, (en uns atres), Thomson Reuters Aranzadi, Cizur Menor, 2014, pp. 125-53.
- ORTELLS RAMOS, M., *Las medidas cautelares*, Madrit, La Ley, 2001.
- PALAO GIL, F. J. “El Tribunal de las Aguas ante la Constitución de 1812 y el primer liberalismo español”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas* (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), Institució Alfons el Magnànim, València, 2014, pp. 93-112.
- PELLICER, J. E., “El Tribunal de las Aguas de Valencia”, en *Catalonia*, núm. 45, 1996, pp. 14-6.
- PÉREZ PÉREZ, E., “El Tribunal de las Aguas de Valencia, heredado de los árabes”, en *Homenaje al profesor Juan Roca Juan*, Universidad de Murcia, Múrcia, 1989, pp. 683-90.
- PLAZA PENADÉS, J., “El Tribunal de las Aguas de la Vega Valenciana y su consideración como institución de Derecho Civil Foral Valenciano”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 113-27.
- RUBIO LLORENTE, F., “La jurisdicción constitucional en los conflictos entre el poder central y los poderes territoriales”, en *Revista Vasca de Administración Pública*, núm. 10, 2, 1984, pp. 9-22.
- SALA GINER, D., *El Tribunal de las Aguas de la Vega de Valencia*, València.
- SANTOS VIJANDE, J. M., “Sobre los conflictos de jurisdicción”, en *Repertorio Aranzadi del Tribunal Constitucional*, núm. 3, 2000, pp. 1867-82.
- SANZ HEREDERO, J. D., “Conflictos de Jurisdicción”, en *Cuadernos de Derecho Judicial*, núm. 13, 1996, pp. 49-118.

VALIÑO ARCOS, A., “Aguas y conflictividad en el mundo antiguo: a propósito de la génesis del Tribunal de las Aguas”, en *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, (dir.: BONET; coor.: MASCARELL), València, Institució Alfons el Magnànim, 2014, pp. 25-69.

VIII. CONTESTACIÓ DE L'ACADÈMIC DE NÚMERO DE LA REAL ACADÈMIA DE CULTURA VALENCIANA ILM. SR. EN DANIEL SALA GINER

La Real Acadèmia de Cultura Valenciana complix hui en el grat deure de donar la benvinguda al sí de la mateixa a un nou acadèmic, l'ilustríssim senyor En Josep Bonet i Navarro, en unes dates memorables per al món de la cultura valenciana: la celebració del primer centenari de tan noble institució que hui nos congrega a tots en este incomparable marc de la Llonja de València, seu de l'Institució. I, ho fa, conscient de que, una volta més, ha encertat en l'elecció d'un nou membre que hui s'incorpora a les tasques pròpies de la mateixa en l'esperança i seguretat de que donarà llustre a l'Institució com ho demostra el seu currículum i el seu diari quefer.

I, tinc que dir, que este acadèmic que ara els dirigix la paraula, conscient de les seues llimitacions, se sent orgullós i agraït de ser qui conteste, com és preceptiu, al seu discurs d'ingrés; i confesse, que per justificar la meua elecció sols tinc com a mèrit el fet de ser 'croniste' del Tribunal de les Aigües de la Vega de València, càrrec en el que estic treballant des de ya fa uns quants anys des de la Secció d'Etnologia d'esta Real Acadèmia i, donat el tema elegit pel nou acadèmic, pareixia lo més oportú el que li contestara qui desconeix menys una institució, hui inclosa, des de 2009, en la *Llista del Patrimoni Immaterial de l'Humanitat* per a orgull del poble valencià i els signes d'identitat de la personalitat d'un poble que tots tenim com a obligació defendre d'ingerències estranyes que sols pretenen despersonalisar-nos com a tal. Tots sabem i m'agrada sempre recordar-los que, dins de la rica, variada i polifacètica personalitat valenciana, l'agricultura i l'esforç constant i diari del llaurador, han segut, i són, unes de les activitats primàries que, junt a la rica artesanía de les nostres institucions gremials, feren possible en el passat la grandea d'un

Sigle d'Or de la cultura valenciana, l'expansió de la Corona d'Aragó pel Mediterràneu, portant per tot arreu als més allunyats racons de totes les latituds un esperit mamprenedor, una creativitat, una economia, uns traços diferenciadors, una cultura... que hui podem trobar allí a on nos traslladem en este, cada vegada més, apoquit món.

No m'agradaria perdre l'ocasió (donades les dates en que nos trobem, el Centenari de l'Institució), de recordar-los o, a lo manco, fer sabedor a qui ho desconega, que la Real Acadèmia naix el 20 de Giner de l'any 1915, quan distints escriptors, pensadors, poetes, arqueòlegs o historiadors valencians decidiren dur a terme la seua creació donades les inquietuts culturals que tenien; entre ells, dos polítics de renom en aquell temps: JUAN PÉREZ LUCIA i JOSEP MARTÍNEZ ALOY, que havien segut elegits diputats el 2 de març de 1913. En la sessió plenària de la Diputació Provincial de València del 9 de juliol d'aquell any, presidida per MIQUEL SOLER, es presentava una proposta per a que l'Institució Provincial creara un "*Centro de Cultura valenciana que tendrá por objeto realizar la superior investigación en todos los órdenes de la cultura y, en especial, de la valenciana*", hui Real Acadèmia de Cultura Valenciana.

I, a partir d'aquells dies, s'escomençà a treballar, aprovant els crèdits necessaris en el presupost per a posar en marcha l'institució. Els primers firmants de l'acta, preclars referents dels valencianisme, constituïxen tot un aval en el text fundacional:

JOSÉ RODRIGO PERTEGAS,

FAUSTÍ BARBERÀ,

FRANCISCO CARRERES,

FRANCISCO MARTÍNEZ Y MARTÍNEZ,

JUAN PÉREZ LUCÍA,

TEODOR LLORENTE FALCÓ.

¿Es pot demanar més?. Afegirem que, además dels polítics de tanda, estaven també presents FRANCESC VIVES LIERN i els cronistes de la Província i del Cap i casal: JOSEP MARTÍNEZ ALOY i LLUÍS CEBRIÁN MEZQUITA.

Ací tenim en tots estos personages uns referents que tots els chiquets valencians haurien d'estudiar, per ser matèria aconsellable en els seus llibres de text, com a puntals de la llengua i cultura valencianes, i no uns atres que no res feren en pro de la cultura del poble valencià.

Mes, deixem este llastimós assunt sobre lo que s'estudia, o deuria estudiar-se en l'educació primària i secundària, per a seguir recordant cóm fa cent anys, aquell grup de valencians i valencianistes, reptaren al futur per a crear este Centre de Cultura Valenciana, actual RACV, i alcançaren les necessàries partides presupostàries, ajuntant igualment els esforços personals.

Ara, en motiu de la celebració, nos animen a la col·laboració activa, participativa i entusiasta. Està preparant-se tot un cabal d'activitats que a lo llarg d'un any deuen seguir responent als objectius fundacionals: *"realisar la superior investigació en tots els òrdens de la cultura i, en especial, de la valenciana"*

I els faré unes breus consideracions, que venen al cas, sobre esta Acadèmia.

Ya saben vostés que la RACV goja de quaranta medalles personals, és dir, que a soles poden haver quaranta acadèmics de número i medalla. Pero, certament que, en estos cent anys, el cos ben triat dels qui foren elegits no pot ser més complet. En total hem segut cent quarantacinc (145), acadèmics numeraris, al marge dels corresponents i agregats col·laboradors de les seccions, tan estimats per estimables.

No és el nostre objecte en el dia de hui fer una història de cent anys de Real Acadèmia de Cultura Valenciana, entre atres motius perquè poden vostés conèixer-la i vore la tasca desenrollada a lo llarc d'este temps, tant en la seua pàgina-web, com en l'anuari que es troba totalment revisat i actualisat pel bon fer de l'acadèmic En Federico Martínez Roda. Tan sols nos llimitarem a fer memòria dels seus decanats per la rellevància que tingueren en el món cultural valencià. I tots són sobradament coneguts per vostés:

- JOSÉ MARTÍNEZ ALOY (1915-1924), autor, entre molts atres títuls, de la *Geografía Histórica de la provincia de Valencia*, inclosa en la *Geografía General del Reino de Valencia*, dirigida per FRANCESC CARRERAS CANDI.

- LLUÍS CEBRIÁN MEZQUITA qui, junt al seu germà Juli, pertanyen a la primera generació ratpenatista, la que vixqué en plena Renaixença. Resulta tan reiteratiu recordar l'activitat dels Cebrians, republicans i valencianistes, que no insistirem en allò, ni en les suspicàcies que desperta este incòmodo recort en certa esquerra política actual, perquè la seua postura és antagònica a la dels seus antecessors.

- José Sanchis Sivera, des de 1927, fundador de la revista *Anales* (hui revista 'indexada' en totes les consideracions i altura científica que açò comporta) que, des de 1928, segueix publicant-se ininterrompudament. ¿Quàntes revistes hi ha en Espanya i Europa que tinguen esta veterania?. Només per això, a banda de les moltes investigacions de temàtica valenciana realisades a lo llarc de la seua fructífera vida, mereix Sanchis Sivera figurar com a u dels puntals fonamentals de l'historiografia valenciana.

- Despuix del paréntesis de la Guerra Civil, en 1939 reprengué les activitats del Centre TEODOR LLORENTE FALCÓ i, en 1941, l'altea FRANCISCO MARTÍNEZ I MARTINEZ. Anys de grans dificultats, a pesar de

les quals, diu el benicarlando MANUEL ALVAR: “...*teníem carència de tot, de llibres, de professors i de futur. Havérem d'improvisar tot lo que nos faltava. Fon una generació que treballà molt durament*”.

- Els decanats de JOSÉ CARUANA (1943-1956) i de NICOLAU PRIMITIU GÓMEZ SERRANO (1956-1962) donaren pas als quatre dels difícils anys de la ‘batalla de València’: JESÚS MANGLANO, JULIÀ SAN VALERO, EDUARDO PRIMO YÚFERA i XAVIER CASP, que cobrixen el periodo 1962 a 2001, iniciant-se este periodo en l’aparició d’una obra de mal recort per a tots nosatres, anys en que el conflicte llingüístic es va confondre en l’identitari.

Este dissentiment sobre la llengua i l’identitat valencianes, a partir d’aquell 1962, ha dut a considerar-se com el principal problema, no resolt, en la Transició, perquè la pretesa solució de la AVL sorprengué a propis i estranys sense solucionar-lo.

Pero, no pensem que el “*ninguneig*” de la RACV és cosa nova; de llunt ve i recordem algunes fites i fets:

- La creació de l’Institució Alfons el Magnànim per la Diputació Provincial fon la primera, quan la RACV era una fundació de la mateixa Diputació per a la publicació de llibres sobre cultura valenciana.

- ¿Per qué no se li donà àmbit autonòmic a la RACV, estalviant-se de crear el Consell Valencià de Cultura?

- ¿Per qué se li privà d’autoritat normativa sobre la llengua valenciana creant una Acadèmia de llengua sense nom?.

La resposta és meridianament clara. La RACV no està somesa, en l’elecció dels seus membres, als dictats polítics i això no hi ha qui ho puga soportar.

Des de la creació de la AVL, la RACV ha tingut dos decans, además de l'actual. Foren JUAN LLADRÓ DOLZ i VICENT SIMÓ SANTONJA. Dos valencianistes de pes i dos magnífiques persones, la seua dedicació ha segut tan intensa i fecunda, que nos remetem a les memòries; publicades com sempre en la revista *Anal's*, poden ser admirades per haver fet molt des de lo poc que nos alcança.

Finalment, ENRIQUE DE MIGUEL, el nostre actual Decà, a qui li correspon l'immens honor de celebrar el Centenari. Event al que en este acte cridem i s'anuncia. I els assegure que va a consistir en una verdadera explosió cultural, perquè participaran tant els principals referents de la cultura valenciana com les personalitats culturals del conjunt d'Espanya.

Podrà observar-se, quin és l'ample llastre del passat i cóm nos encaminem al futur. Des de la riquesa dels membres: en els significats historiadors i cronistes, innovadors científics o ingeniers, ilustrats juristes, pensadors profunds, afamats escriptors i artistes, magnífics músics, escurpulosos llingüistes, preocupats etnòlecs i arqueòlecs, honrats empresaris i economistes, pacients bibliòfils i també solvents meges.

En resum, tenim ací lo més granat de València. I convide al públic a que s'escabuce en qualsevol de les branques comentades, perquè en cada una d'elles segur que trobarà a la figura o referent de l'època i la matèria, formant ací i sumant cultura valenciana.

¿Per qué les autoritats polítiques des dels anys quaranta han destorbat l'activitat de la RACV, privant-la de ser el referent cultural en la València autonòmica? De moment, han creat l'Institució Alfons el Magnànim, el Consell Valencià de Cultura i la AVL per a fer les mateixes funcions que fea des de 1914 la RACV. Ya hem dit massa vegades que no podem quedar-nos ahí, perquè açò siga un fet. És el signe d'este temps. Esta Real Acadèmia, i ho dic sense acritut, pero dolent-me, patix les conseqüències del procés de la

segona mitat del segle XX d'invasió política dels espais que haurien d'estar reservats a la societat civil. Els polítics es troben incòmodos davant de les institucions culturals que responen, en el reclutament, captació i formació dels seus membres, als postulats de l'Il·lustració i el Lliberalisme.

En tal d'estalviar l'influència de les Reals Acadèmies, quan la pròpia constitució d'elles té per sistema elector de nous membres la selecció i tria pels acadèmics actius, els polítics opten pels consells culturals o llingüístics consultius.

Ací radica, precisament, la grandea i la debilitat de les Reals Acadèmies. Granda perquè el cos d'acadèmics es troba en una situació d'especial llibertat per a complir la complicada i alta missió que tenen encomanada, perquè no li deuen el lloc a ningú extern que puga demanar comptes. Debilitat perquè al dependre d'algun modo de fons públics per a la pròpia activitat –mes que treballen sense sòu– els recursos poden estar condicionats a directrius polítiques.

Quede ben clar, no obstant i com a remat, senyalar que no tenim ni nos cap el desànim, quan anem a complir cents anys i estem a on devem: en el cor de València, si se nos busca en el cor.

Aixina, puix, estimades autoritats, senyores i senyors, amics tots i, sobretot tu, vosté, nou acadèmic, per si no tenien massa clar lo que és esta RACV, perdonen m'haja estés un poquet en consideracions ja sabudes però que crec són necessàries a estes altures de l'història per recordar-li al nou acadèmic, a ón entra a pertànyer des del dia de hui i les obligacions que açò comporta. L'article segon dels nostres estatuts ho diu ben clar i és irrenunciable per a tots nosatros per seguir sent el referent del valencianisme clar i net i sense condicionaments polítics ni ideològics:

“L'objecte de la Real Acadèmia de cultura valenciana és

l'investigació, coneiximent, foment i promoció de la cultura de l'Antic Regne de València –a hores d'ara Comunitat Valenciana–, aixina com la defensa dels valors i senyes d'identitat del poble valencià per al desenroll de lo qual, des de la seua fundació, té com a idiomes oficials el valencià i el castellà”.

Pero, seguim en la nostra resposta a l'Acadèmic que tinc el gust de presentar-los. I, no esperen vostés que els faça una llarga i tediosa relació de les moltes publicacions, articles, llibres, que el jove acadèmic ha escrit, o dirigit, a lo llarg d'una intensa i profitosa vida professional. Passen de 50 els llibres publicats i de 80 els articles de revistes especialisades que porten la seua firma. Són moltes les aportacions del professor BONET a obres col·lectives de caràcter jurídic, així com la direcció de projectes d'investigació i la seua presència en universitats, tant espanyoles com hispanoamericanes (Chile, Bolívia, Cuba, Paraguai...). I, servidor de tots vostés, només va a fer referència, a banda de l'aclaridor i extraordinari discurs que hui nos ha llegit, a l'últim llibre, una miscelànea dirigida per ell sobre el tema que manco desconec: el Tribunal de les Aigües de la Vega de València.

Vaja per davant, que no és molta la bibliografia que sobre esta estimada institució tan valenciana hi ha a l'abast de l'investigador i de tot aquell que vulla conèixer-la millor. L'oralitat, característica fonamental del Tribunal, que ja posà de relleu en son dia un antecessor de l'acadèmic, en la càtedra universitària de dret processal de la Facultat de Dret de l'Universitat de València–Estudi General, el professor VÍCTOR FAIRÉN GUILLÉN, porta com a conseqüència el que siguen pocs els fons documentals i bibliogràfics de l'Institució, si exceptuem la tesi que en son dia escrigué ANTONIO RODRÍGUEZ DE CEPEDA, o els llibres que reproduïxen l'encesa defensa que del Tribunal feu en les Corts de Cadis de 1812, el diputat conservador FRANCISCO XAVIER BORRULL I VILANOVA; o el treball divulgatiu, repetidament editat d'aquell gran valencià que fon VICENT GINER BOIRA, o els que últimament

publicàrem en col·laboració MARÍA JOSÉ MASCARELL, RAMÓN TARÍN i yo mateix, per no citar (perque no volem fer publicitat d'ell) el llibre institucional que este que els dirigix la paraula publicà el passat any i que es troba novament en premsa per a fer-lo arribar a tot lo món en l'inestimable ajuda de la Conselleria de Governació de la Generalitat Valenciana.

I, m'interessa en gran manera recalcar el significat d'esta obra per al millor coneiximent d'esta Institució. A banda de lo que significa el que, per fi, l'Universitat s'interessa oberta i decididament per estudiar i difondre els bens patrimonials del nostre poble i, més en concret, el Tribunal de les Aigües, el llibre en qüestió reunit una sèrie de treballs, tots a càrrec dels millors especialistes en el tema, diverses facetes d'una institució tan valenciana que, a partir d'aquella obra tan emblemàtica com fon *El Tribunal de las Aguas de Valencia y su proceso (oralidad, concentración, rapidez y economía)*, ya nomenada i publicada en 1974, que va rebre el premi Raymond Lull del Consell Superior d'Investigacions Científiques (reeditat en 1988 per la Caixa d'Estalvis de València, el propi Tribunal i la Família Giner Boira), posa al dia qüestions no tractades en el llibre del professor V. Fairén.

El llibre que dirigix el professor Bonet completa, i supera, des d'un punt de vista professional i jurídic, els aspectes referents al Tribunal que quedaren en l'ombra dels estudis fins ara realitzats. *El Tribunal de las Aguas de Valencia. Claves jurídicas*, ha segut editat per l'Institució Alfons el Magnànim de la Diputació de València i en ell col·laboren la professora MASCARELL NAVARRO, com a coordinadora, i quinze autors tots ells professors universitaris, entre els quals es troben alguns antics alumnes meus que hui enorgullixen al que fon el seu professor, encara que només siga pel fet d'haver despertat en ells la valenciania i les inquietuts culturals i professionals que els han dut al cim de la seua, mai suficientment valorada, tasca docent. Quinze capítuls que desgranen diversos aspectes del funcionament i història del Tribunal de gran densitat que fan d'ell obra fonamental, i capital, per a

l'estudiós. Pero, no vaig a profundisar més en l'obra del nou acadèmic.

Crec que és encara més important parlar-los de la seua profunda i sentida valenciania; aspecte que sempre he cregut decisiu per a formar part d'este colectiu que integra la RACV. El professor Bonet és un valencià d'Aldaya que ha mamat (i perdonen-me l'expressió coloquial) valenciania pels quatre costats, cosa hui no massa freqüent en determinats ambients culturals i docents. La seua trayectòria vital fins al moment és totalment clara. I vaig a fer-los una confidència per a que arriben a conèixer millor la personalitat, les inquietuts i aficions del nou acadèmic: la seua debilitat és 'el rollet d'Aldaya'. Sí, 'el rollet d'Aldaya', desconeguda i antiga institució de regadiu, ramal de la séquia de Quart que a lo llarg de sigles funcionà en terres de la veïna població de l'Horta de València i que hui ha recuperat per a l'història. Inclús sabem (perque aixina nos ho comunicà la regidora en cap de la població) el lloc a on se reunirà periòdicament el Tribunal del Rollet, com no podia ser d'una atra manera, a l'ombra del campanar de l'iglésia d'Aldaya, en un entranyable raconet que degudament adecentat espera, ansiós, el 'corralet i els cadirots' dels seus membres.

I és admirable vore com els nostres pobles que, d'alqueries islàmiques passaren a ser núcleus de població migevals i, hui, grans conurbacions on no se sap a on acaba un poble i s'escomença el següent, s'esforcen en recuperar els seus signes d'identitat, les seues característiques i arrels per ser lo que sempre foren i volen continuar sent: pobles valencians, acollidors de gentes d'unes atres regions que deuen integrar-se en el pensar i sentir en valencià. Tasca és nostra i dels docents –i em negue a pensar que arribem tart– el sembrar en les escoles i en eixa manipulada infància per fer d'ells lo que deuen ser. I esta RACV sempre estarà a on deu, no pot ser d'una atra manera. Els nostres fills i nets nos demanarien contes.

Benvingut, una volta més, estimat acadèmic, amic Pepe, al sí d'esta

Acadèmia que espera molt de tu. Tenim la seguretat d'haver elegit be i sabem que serà fructífera la teua presència en l'Acadèmia; que portes el teu grup de col·laboradors que en tu treballen per a enriquir esta Acadèmia i per al be de la cultura i el poble valencià.

I, a tots vostés, dignes autoritats, ilustres acadèmics, senyores i senyors, amics tots, l'agraïment per la seua presència que ve, una volta més, a ilusionar a esta Institució i a compensar els esforços que està fent per no renunciar als seus orígens i seguir cent anys més defenent l'idiosincràsia, el pensar i sentir del poble valencià. I els nostres millors vots per al nou acadèmic que hui s'integra en les tasques d'esta Real Acadèmia de Cultura Valenciana en temps del seu Centenari.

Gràcies per la seua atenció.